

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Diplomová práce

Reformy a patenty za vlády Marie Terezie a Josefa II.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Andrea ČERNÁ**
Osobní číslo: **R17M0034P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Patenty za vlády Marie Terezie a Josefa II**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Historické období za vlády Marie Terezie
3. Marie Terezie
4. Patenty Marie Terezie
5. Historické období za vlády Josefa II
6. Patenty Josefa II
7. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

viz zvláštní seznam

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **19. února 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. února 2021

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma Reformy a patenty za vlády Marie Terezie a Josefa II., zpracovala samostatně. Veškeré odborné zdroje a publikace, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Poděkování

Touto cestou velmi děkuji vedoucímu práce doc. JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D, který mi pomohl nalézt kořeny a inspiraci pro tuto diplomovou práci. Především děkuji za jeho trpělivost a vstřícnost, rovněž děkuji za odborné rady či připomínky ohledně psaní mé diplomové práce. Pan docent po dobu mého studia, byl vždy ochoten podílet se o své vědomosti či znalosti. Je to osobnost, na kterou nelze zapomenout, a to hlavně pro jeho odbornost, lidskost či empatii.

Rovněž děkuji všem pedagogům právnické fakulty v Plzni, kteří se podíleli na mém vzdělávání.

Nelze opomenout velké poděkování mé rodině za trpělivost a podporu po dobu mého studia.

Obsah

Úvod

1. Historické souvislosti za vlády Marie Terezie.....	7
1. 1 Karel VI.....	7
1. 2 Pragmatická sankce.....	8
1. 3 Karel VI. a pragmatická sankce.....	8
2. Marie Terezie.....	9
2. 1 Marie Terezie a její cesta k edukaci.....	10
2. 1. 1 Sňatek Marie Terezie	10
2. 1. 2 Výchova dětí Marie Terezie.....	11
2. 1. 3 Marie Terezie a Fridrich II.	12
2. 3 Josef II.	13
2. 3. 1 Na sklonku života Josefa II.	14
2. 3. 2 Začátky reforem Josefa II.....	15
3. Sociální reformy.....	16
3. 1 Robotní patent Marie Terezie z roku 1775	17
3. 2 Stanovená pravidla tehdejší roboty	17
3. 3 Zrušení roboty	18
4. Patenty a reformy ve státní správě.....	18
4. 1 Reformy ve státní správě	18
4. 2 Úřední jazyk a vznik úřadů.....	19

4. 3 Změny ve státní správě	20
4. 4 Finanční a daňová reforma.....	20
4. 4. 1 První sčítání lidu v souvislosti s vyměřením daní.....	21
4. 5 Ústřední státní správa	22
4. 6 Reforma spojená s hrabětem Václavem Antonínem Kounicem	23
4. 7 Zemská správa.....	23
4. 8 Královská deputace	24
4. 8. 1 Rok 1763, vznik Gubernia	24
4. 9 Krajská státní správa	25
4. 9. 1 Působnost krajských hejtmanů.....	26
4. 9. 2 Visitační okresy.....	26
5. Městská státní správa.....	27
5. 1 Regulace městské správy	27
5. 2 Pastýřský list Josefa II. z roku 1783	28
5. 3 Reforma soudnictví	29
5. 4 Soukromé právo	30
5. 5 Josef II. a jeho příkaz o zrušení klášterů.....	30
6. Reforma školství.....	31
6.1 Řízení škol.....	32
6. 2 Základní školy.....	32
6. 3 Střední školy	33

6. 4 Vysoké školy.....	34
6. 4. 1 Změny na fakultách.....	35
6. 5 Církevní reforma ve školství.....	35
7. Zvláštní a neobvyklé patenty.....	36
7. 1 Patent o hubení vrabců.....	36
7. 2 Ohňový patent.....	37
7. 2. 1 Řád patentu ohně Josefa II.....	40
7.2. 2 Pazderny.....	40
7. 2. 3 Zvoničky, boží muka nynější kapličky.....	41
7. 3 Včelařský patent Marie Terezie.....	42
7. 4 Zvláštní ustanovení v tereziánském trestním zákoníku.....	42
7. 5 Pytlácký patent z roku 1754.....	44
7. 5. 1 Lovecký řád Josefa II.....	44
7. 5. 2 Pytláctví zvěře.....	45
7. 6 Patent o právu azylu.....	45
7. 7 Vypovězení Židů z českých zemí.....	47
7. 7. 1 Osvícenské reformy s ohledem na Židy.....	48
Závěr.....	50
Resumé.....	51
Seznam literatury.....	52
Internetové zdroje.....	58

Úvod

Téma mé diplomové práce, se týká reforem a patentů za vlády Marie Terezie a Josefa II. Reformy těchto panovníků byly realizovány za podpory lidí, kterými se obklopovali či kterým důvěřovali. Státní zájem panovníků byl postaven nejvýše nad veškeré společenské vrstvy. Pro Evropu je epocha osvícenského absolutismu dobou přelomovou. Potřebná nutnost reforem ve všech oblastech, například sociální, kulturní, správní či ekonomické, bylo nutností tehdejší doby.

O době osvícenské se také hovoří jako o době zdravého rozumu. Zákony v reformách měly být výsledkem tohoto zdravého rozumu, a skrze něj měl být také poznáván. Cílem bylo rovněž zajistit tehdejšímu obyvatelstvu obecné dobro ve společnosti. Kodifikace z doby osvícenské, o kterých se v mé diplomové práci chci zmínit, reflektují již uvedený zdravý rozum Marie Terezie a Josefa II.

Výsledkem snahy v mé diplomové práci, je prezentovat osvícenství jako jeden z pohledů práva za dob těchto dvou panovníků. Pozvolna se začínala utvářet občanská společnost, jde tu ale o malé a nesmělé vyjádření těchto začátků. O formování se občanské společnosti, na počátku v době osvícenské známá česká historička Vošahlíková napsala, že jejím předpokladem „*bylo prosazení zásady rovnosti všech lidí a její zakotvení v právním řádu.*“¹

V první kapitola uvádí historické souvislosti týkající se sporu o Pragmatickou sankci. Karel VI., který byl součástí u vzniku Pragmatické sankce, tento historický spor započal s ohledem ochránit své dědické nároky pro své potomky. Jedním s těchto potomků byla i jeho dcera Marie Terezie, které se Pragmatická sankce týkala, načež Karel VI., jakožto její otec svou motivací hodlal hájit práva svých potomků, a tudíž hájit i práva pro své dědice, a zachovat co nejvhodnější podmínky pro následovníky habsburské monarchie. Tento spor s evropskými mocnostmi byl součástí válek o rakouské dědictví. Tato válka trvala několik let nesporné, ovšem bylo, že v dobách velkých válečných konfliktů, se v časech sedmileté války dostávaly do popředí již diplomatické záležitosti, které vedly k reformám.

---

¹ VOŠAHLÍKOVÁ, P. *Formování české občanské společnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993, s. 5.

Druhá kapitola se dotýká historického období vlády Marie Terezie a jejího nástupce Josefa II. Součástí kapitoly je rovněž stručný životopis těchto panovníků. Svými činy s ohledem na společnost tehdejší doby formovaly dějiny pro následující generace. Marie Terezie byla schopná a odvážná panovnice, jako, první a zároveň poslední žena na českém trůně. Za období svého čtyřicetiletého panování formovala jednu z největších evropských monarchií. Obklopila se osobnostmi, které jí byly nápomocné k vytvoření reforem například v oblasti ekonomické, školské, správní či soudní.

V jedné z dílčích kapitol se věnuje popisu, který uvádí, jaká pravidla nastolila tato panovnice pro své děti, kterých měla celkem 16, s manželem Františkem Štěpánem. Navazující dílčí kapitoly procházejí životy tehdejší monarchie.

Rivalem Marie Terezie byl Fridrich II., ale i přesto po její smrti pronesl: „*Dělala čest svému trůnu a svému rodu; válčil jsem s ní, ale nikdy jsem nebyl jejím nepřitelem.*“²

Ve druhé kapitole je Josef II. uveden jako reformátor dokončené náboženské tolerance, kterou započala jeho matka Marie Terezie. Tento panovník vnesl do osvícenské doby reformy, které byly humanitně založené. Přinesl lidem důstojnost a právo, stát se člověkem. Uvažoval o rozkvětu v zemědělství, v souvislosti s právy a svobodou dělníků. Josef II. věděl, že svoboda není k dosažení, pokud bude rolnictvo závislé na vrchnosti. Patentem, který robotu zrušil, nastolil Josef II. lepší podmínky pro obyvatelstvo v této historické době.

Třetí kapitola krátce mapuje vývoj či události, které měly vliv na sociální reformu. Počátky reformních snah v tomto smyslu byly zaznamenány již za vlády Marie Terezie, ovšem zásadní reformy provedl Josef II., který znatelně zasáhl do interních záležitostí katolické církve.

Vliv nového hospodářského či ekonomického směru ovlivňoval pronikání myšlenek nového osvícenského hnutí. V tomto období se uskutečnilo mnohé k vývoji převratných změn ve všech oblastech tehdejšího života, který měl vliv na celkové uspořádání společnosti.

Marie Terezie, ovlivnila Josefa II. natolik, že bylo jeho vizí pokračovat dále v reformách s ještě větší razantností, než jeho matka. S myšlenkou první nemocnice byla jeho spolupráce ve vzájemné kooperaci s církví. Snahou Josefa II., bylo

---

² BANKL, H. nemoci Habsburků: z chorobopisů velké panovnické dynastie. Praha: Brána, 2000, s. 6

pomáhat těm nejchudším a nemocným lidem. Považovala jsem za nezbytné, věnovat se sociálním reformám, které se podílely na rozvoji osvícenské společnosti.

Z oblasti veřejné správy bylo mou snahou ve čtvrté kapitole dát na vědomí reformy týkající se financí či daní, procesu centralizace ústředních orgánů například zemské správy, či krátkému popisu o Hraběti Kounicovi, který patřil ke kritikům Haugwitzovy správní koncepce. Nelze opomenout rovněž systém soudnictví a v něm uznávaná pravidla.

Pokud popisujeme osvícenství, nemohu jen zdůraznit vládu rozumu, ale rovněž se více věnovat racionalistickému přirozenému právu, které se promítlo do občanského práva nakonec 18. století, ale byla zde i rovina kodifikace trestního práva. Nelze opomenout také učení samotné společnosti, která získala racionalistický obsah.

Sčítání obyvatelstva a domů je jedna z dílčích podkapitol, kde je možné zjistit, jaká získaná data uvádějí odborné publikace.

Objasnění historických souvislostí v zemské či krajské správě bylo za panování Marie Terezie a Josefa II. učiněno mnoho reforem, týkající se například poddaných, v oblasti vojenské či soudní aj. Tyto reformy se uskutečnily za pomoci odborníků, kteří měli zkušenosti a vliv v dané společnosti. Hlavní pilíř reforem spočíval na vytváření centralizace vlády a byrokratického aparátu, který by vzájemně kooperoval se státní správou.

Pátá kapitola rozepisuje městskou správu. Nastiňuji zde systém o byrokratickém obsazení tohoto úřadu. Městská správa a její služby, se týkaly úprav především za panovníka Josefa II., který měl v patrnosti věcně informovat obyvatele o všem v Pastýřských listech. Pastýřský list, se tak stal nejen informátorem právní úpravy, ale rovněž nejčtenějšími listy, což předkládám v této dílčí kapitole.

Systém v soudnictví uvádí odborné publikace, které jsou použity v dílčí kapitole, věnující se tomuto zjištění. Reforma soudnictví či soukromého práva jsou oblasti, ve kterých proběhly regulace směřované k vytvoření služeb pro nové zásahy v městské správě. Objektivní posouzení dějinného významu reforem císaře Josefa II. v oblasti trestního práva či legislativních úprav, je zhodnocen v systému soudnictví.

Marie Terezie učinila reformní rozhodnutí o povinné školní docházce. Po boku své matky, která započala reformy ve školství, i Josef II., jakožto její následník projevil zájem, který byl cílený na školský systém. Šestá kapitola, upozorňuje na významné reformy v oblasti školství, kde se věnuji popisu jednotlivým

školským subjektům. Školství za vlády Marie Terezie a Josefa II., zaznamenalo průlom veškeré vzdělanosti. Školské reformy se započaly od nejnižších až po ty nejvyšší stupně.

Bylo to poprvé, kdy vládnoucí panovník převzal zodpovědnost za řádné vzdělávání dětí či mládeže, která byla před těmito reformami v rukou církve. Díky školské reformě, se postupně podařilo razantně zvýšit gramotnost obyvatelstva, která byla původně velmi nízká. Církev přistoupila během své vlády k možnému vzdělávání. Marie Terezie chtěla odstranit řadu překážek, které bránily absolvovat cestu k řádné vzdělanosti. Je nutno přihlédnout zejména k těm stránkám osvícenství, které se věnovaly problematice myšlení o vzdělanosti státu a hledání cest, k novému pojetí ve školství v realitě tehdejšího společenského života.

Sedmá kapitola rozklíčuje dějinné zvláštní neobvyklé patenty za vlády Marie Terezie a Josefa II. Kodifikace těchto reforem nám odhalují kořeny tehdejší doby. Dílčí kapitola se věnuje patentu například o hubení vrabců, patentu ohně, který má návaznost na první zvoničky čili patentu o zvonění. V oblasti o bezpečnost obydlí a příslušných stavení se lidé snažili uchránit tyto nemovitosti před možným požárem. Právo veřejného bezpečí bylo uplatněno v neobvyklém patentu Ohně, tento patent nasdílel během svého působení zvláštní požadavky jako například povinnost sázení stromů, zákaz stavění domů ze dřeva, místo uskladnění dřeva aj., navazující se na ochranu obyvatel a jejich obydlí.

Dějiny těchto patentů jsem systematicky vyhledávala a zmiňovaný ohňový patent mě dovedl k nařízení stavění prvních již zmiňovaných zvoniček. Zodpovězení otázky, která se dotýká vzniku kapliček, se odvozuje rovněž od ohňového patentu.

Dílčí podkapitola je v pojetí patentu zabývající se včelařstvím nebo myslivostí. Význam rozumného a produktivního včelařství či myslivosti, konkrétně o pytláctví, uvádějí odborné publikace zabývající se historií těchto neobvyklých patentů. Marie Terezie podporovala chov včel, jelikož jí k tomuto rozvoji vedlo zcela mizející chov včelstev. Její obava byla naplněna strachem po válečném období, kdy téměř vymizel zájem o chov včelstev mezi tehdejšími obyvateli. Touha po vzniku obnovení včelstev a podpora lidí, kteří se tímto zabývali, odhalila jistá všeobecná pravidla vzájemnosti, která v patentním procesu o včelařství byla vytvářena do pozitivního práva.

V neobvyklých patentech jsem se rovněž se zájmem zaměřila na Zvláštní ustanovení v tereziánském trestním zákoníku, Milosti Marie Terezie hrdelní práv-

ní rád. Určení zákonného deliktu mě zaujal trest za zabití dítěte. Zákonných deliktů či trestů vztahujících se na trest hrdelní směřovalo k tomu, aby za trestné bylo považováno takové jednání, které bylo určeno zákonem, a soudce tímto mohl uložit trest matce, která zabila své dítě. Dále v souvislosti s tímto v časové ose mohl soudce uložit trest hrdelní vzhledem k posouzení spáchaného zločinu. Využíváno bylo právo stanovených možností týkajícího se zabití dítěte.

O patentu, upravujícího právo na azyl v době osvícenské, se lze vyjadřovat jako o působení zastupitelských orgánů státní moci, která patent azylového práva uváděla jako autoritu. V této autoritě sehrála nezbytnou roli církev, jelikož si osvojila roli, a to roli hlavní postavy v azylovém řízení.

Azyl se dostal do úrovně, která se zabývala ekonomickou, sociální, obchodní či politickou problematikou. Politicky směřovaný delikt byl považován za větší trest nežli spáchaný trestný čin například zabití. Právo azylu počítalo v této dějinné době s lidskou existencí ve smyslu rovné ochrany všech lidských bytostí, které azylového práva využili. Azyl využívali lidé nemajetných vrstev, násilníci, kteří předpokládali přežití dané u samotné církve. V této předkládané kapitole jsem čerpala od autora Antonína Lojka, z jehož disertační práce uvádím převážnou část načerpaných dějinných informací.

Poslední řadě se zabývám popisem Židů v osvícenské dějinné době. Politické a právní myšlení panovnice Marie Terezie vůči Židům bylo nelibé. Lidské potřeby a jejich legitimita byla a stále je založena na jistém konsensu. Přežívající pojetí suverenity Židů, bylo pouze v rukou panovnice a státu, bohužel historické údaje popisují vypovězení židů z Čech, a o zákazu veškerých ekonomických či sociálních podmínek, nebo duchovního života. Osudy jednotlivých židovských občanů i celého společenství dějinného osvícenství bylo tímto vypovězením negativně ovlivněno.

Životní podmínky Židů se zlepšily až při nástupu vlády Josefa II., panovník opět obnovil podporu k možnému obchodování židovského obyvatelstva. V rámci své koncepce sociální a politické vypracoval návrh reformy obnovující změny v organizaci sociálního života židovského obyvatelstva

Závěrem mé diplomové práce musím dát zapravdu myslitelům, k reformám těchto dvou panovníků, kteří zdůvodňovali historickou podmíněnost či relativitu reformního práva.

Nezbytnost propojení obsahu s konkrétními podmínkami života dané společnosti v dějinném osvícenství, mi napomohly odborné publikace, internetové

zdroje aj. prostředky k možné analýze, mé diplomové práce, která mě v souvislosti těchto zdrojů přivedla ke konečné syntéze této diplomové práce.

1. Historické souvislosti za vlády Marie Terezie

V této kapitole jsou uvedeny souvislosti, které nám přinesla historie před započítím vlády Marie Terezie. Rovněž má snaha v této kapitole spočívat v osvětlení důvodů nástupu Marie Terezie na trůn, jsou zde popsány kroky, které byly učiněny, a proč tomu tak bylo. Panování této jedinečné ženy, charakterizují životní etapy či cesty, které Marii Terezii doprovázely. Nelze opomenut ani její soukromí život, a proto zde uvádím v malé míře historické záznamy této panovnice.

1. 1 Karel VI.

V roce 1711 skonal na neštovice Karlův starší bratr, císař Josef I., nezanechal žádného mužského potomka. Karel VI., byl jediným možným následníkem zemí v habsburské monarchii. V říjnu tožného roku, proběhlo jeho jednoznačné zvolení za římskoněmeckého císaře. V prosinci následovně poté byl korunován ve Frankfurtu nad Mohanem.³

U Velkých evropských dynastií, vznikaly dohody, které spočívaly na smluvených sňatcích a díky těmto dohodám se rozvažovaly ruce s ohledem na spory o dědictví, a s rovněž související i nárok na trůn, což často nastolilo válečné období. Karel VI. Musel s těchto důvodů učinit příslušné kroky, které ho vedly k zabezpečení habsburské říše i po své smrti.⁴ Dal na vědomí odpovídající dokument, jenž vstoupil do dějin pod názvem „Pragmatická sankce.“ Tak výrazně ovlivnil nejenom politiku vnitrostátní ale rovněž zahraniční.

V roce 1708, se Karel VI. oženil s Alžbětou Kristýnou Brunšvicko Wolfenbüttelskou. Roku 1716 se narodil jejich syn, Leopold, který ukončil svůj novorozenecký život již po půl roce.⁵ Posléze se narodila dcera Marie Terezie (1718), Marie Anna (1718) a (Amálie (1724)).⁶

---

³ WEISSENSTEINER, F. *Velcí panovníci rodu habsburského*. Praha: Ikar, 1996, s. 173- 174.

⁴ <https://udalosti.signalny.cz/1304/pragmaticka-sankce>.

⁵ JÚZLOVÁ, J., DIESTLER, R. *Velcí panovníci Evropy: 100 nejvýznamnějších císařů, králů a knížat evropských dějin*. Praha: Knižní klub, 2008, s. 164.

⁶ WEISSENSTEINER, F. *Velcí panovníci rodu habsburského*. Praha: Ikar, 1996, s. 173.

1. 2 Pragmatická sankce

Když si císař Karel VI. uvědomil, že se nedočká mužského potomka, přijal nástupnictví své dcery Marie Terezie. Posloupnost a právní dědičnost pro Marii Terezii zajistil nařízením pro všechny země Římské. Toto nařízení bylo rozporné, neboť „*Cílem Pragmatické sankce bylo zjištění nástupnictví po Karlu VI. Pro jeho vlastní děti, tedy i pro dcery, v případě, že by zanechal mužské potomky. V takovém případě mely mít při nástupnictví přednost dcery Karla VI. Před dcerami jeho předchůdců Josefa I. a Leopolda I.*“⁷ Karel VI. když činil toto rozhodnutí, nedosahoval věku ani třiceti let. Tento úkol nebyl snadný, musel přesvědčit habsburskou monarchii, že jeho požadavek je právně podložen, a tudíž je v pořádku. Načež poslední Habsburk mužského pokolení nechal dne 19. dubna 1713 vydat pragmatickou sankci.⁸ O níž se Janusová a Káňa ve své publikaci zmiňují, že je, „*zcela správná představa, že toto ustanovení vydal Karel VI. proto, aby zajistil přístup k trůnu své dceři Marii Terezii, když se nemohl dočkat mužského potomka – dědice trůnu*“.⁹

Ve druhém ustanovení v pragmatické sankci, byl dán požadavek týkajících se habsburských držav. Karel VI. z těchto držav hodlal vytvořit celek, tudíž prohlásil veškeré části říše, za neoddělitelné a nedělitelné „*inseparabiliter – indivisibiliter*“. Jednotný celek, státu, tedy upevňoval stabilitu tehdejší říše. Državy byly rozděleny mezi dědice, a to vedlo k politické nestabilitě či oslabení.¹⁰

1. 3 Karel VI. a pragmatická sankce

Pragmatická sankce umožnila ženskému potomstvu v dynastii, dědictví, nebude-li mužských potomků. Karel VI. měl kromě syna, který zemřel v nejtětlejším věku, jak je již zmiňováno v předešlé kapitole, tři dcery. Podle zása-

---

⁷ <https://udalosti.signalny.cz/1304/pragmaticka-sankce>

⁸ <http://mariaterez.sweb.cz/i033.html> <http://mariaterez.sweb.cz/i033.html>

⁹ JUNSOVÁ, J., KÉŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá fronta, 1987, s. 13.

¹⁰ WEISSENSTEINER, F. *Velcí panovníci rodu habsburků*. Praha: Ikar, 1996, s. 175 – 176.

dy prvorozenství, Pragmatická sankce uváděla záležitosti týkající se i dědictví pro nejstaršího potomka. U Karla VI., v tomto případě byla primární dědičkou nejstarší dcera Marie Terezie. Co umožnila Pragmatická sankce Marii Terezii? Něco jiného oproti zvyklostem v tehdejší době. Marie Terezie měla nastoupit a také usedla na trůn svých předků, jako skutečná vladařka a panovnice. Vládla například v Čechách stejnou mocí, jako tu vždy panovali čeští králové, její předchůdci a předkové.¹¹

Karel VI. vládl jako arcivévoda v rakouských a německých zemích, kde se prosazování žen do veřejného dění uvádělo snadněji. V českých zemích panovalo odlišné mínění, k otázce vládnutí žen, bylo sice od roku 1526 součástí habsburské monarchie, ale chybělo zde prosazení absolutismu panovnické moci. Veškerá nařízení byla součástí schválení tzv. stanové, což byli zástupci duchovenstva či šlechty na zemském sněmu. Podobná situace panovala rovněž v Uhrách. Karlovi VI. schválili čeští stavové nástupnictví jeho nejstarší dceři, stalo se tak v roce 1720, takto bylo učiněno i u stavů uherských o tři roky později.¹² Císař se snažil získat souhlas rovněž od zahraničních velmocí týkajícího se mezinárodního uznání Pragmatické sankce. Tato záležitost se stala cílem a jeho snahou jednání podřídit své činy zahraniční politice.

2. Marie Terezie

Marii Terezie byla žena reformátorka, lze jí označit jako ženu, která nastolila tereziánské reformy.

Marie Terezie Valpurga Kristýna, byla jedinou ženou vládoucí na českém trůně, královnou českou, arcivévodkyní rakouskou, královnou uherskou, či v poslední řadě markraběnkou moravskou.

V 18. století nebylo obvyklé, aby žena vládla na trůně, jevílo se to jako něco výjimečného. Tento názor ovlivňovala církev sv. Augustina, podle níž měla být žena podřízena muži a věnovat se pouze domácnosti a potomstvu.

---

¹¹ <http://mariaterez.sweb.cz/i033.html> <http://mariaterez.sweb.cz/i033.html>

¹² JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 13

Marie Terezie, korunní princezna své dětství prožila na zámku Favorita nedaleko Vídně. Vyrůstala v klidném prostředí. Dověšení věku šesti let, bylo svěřeno vzdělávání Marie Terezie jezuitům, tímto započala její cesta ke vzdělanosti.

2. 1 Marie Terezie a její cesta k edukaci

Marie Terezie byla vychovávána v domnění, že se jednou ujme vlády a usedne na trůn. Dostávalo se jí vzdělání, které bohužel neodpovídalo postu k předpokládanému k vládnutí. Učila se jazykům italštině, francouzštině, latině, či španělštině. Nebyla dostatečně vzdělávána v jazyce německém, bohužel tento jazyk byl pro Marii Terezii, co se týče komunikace a pravopisu směrodatný. Jako jediná habsburská princezna, byla vzdělávána i v hudební výchově. Milovala italskou hudbu, které se ráda věnovala, doprovázela se rovněž sama na klavír a vystupovala v dramatech. Její otec Karel VI. jí napomáhal v této edukaci tím, že byl součástí výuky například jako občasný dirigent. V tehdejší době nebylo zvykem, aby se otec věnoval rodině a zapojil se do samotného vzdělávání svých dětí. Součástí edukace Marie Terezie bylo také náboženství, ve kterém jí vedli jezuité.¹³ Dostalo se jí v celku všestranného vzdělání, ale chyběly jí znalosti potřebné k vládnutí politického světa či vhodné samotného trůnu. Toto téma nebylo panovníci dostatečně vysvětleno.¹⁴

2. 1. 1 Sňatek Marie Terezie

Sňatek Marie Terezie se řešil již od útlého věku. V kruzích monarchie byly sňatky spíše záležitostí politického charakteru, tato událost se stala státním zájmem. Karel VI. byl názoru, že vhodný manžel pro Marie Terezii je lotrinský princ František Štěpán.¹⁵

---

¹³ HERRE, F. *Marie Terezie*. Praha: Brána, 1996, s. 27 – 28.

¹⁴ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: servis, 1991, s. 15.

¹⁵ TAPIÉ, V. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 60.

Marie Terezie dovršila 18 let a Františku Štěpánovi bylo 27 let, když s tímto sňatkem souhlasili. Konal se dne dvanáctého února roku 1736 v augustiniánském kostele ve Vídni.¹⁶

Manžel Marie Terezie, byl nápomocný v problematice financí.¹⁷ Jeho schopnost rozdělovat finance a majetek se prokázala v době jeho smrti v roce 1765, kdy se zjistilo, že majetek, který rozmnožoval, činil 18.5 milionu zlatých.¹⁸

František Štěpán se nestal českým králem či králem uherským, stál po boku své ženy jako její poradce. Rok 1745 se František Štěpán stal císařem, od této doby se Marie Terezie mohla nazývat rovněž císařovnou ale mocí, k tomuto titulu pozbývala.¹⁹ Titul císaře náležel pouze Františku Štěpánovi.²⁰

Den 18. prosince 1765, pro Marii Terezii byl dnem smutečním, jelikož skonal její choť František Štěpán na následky srdečního infarktu. Den poté si oblékla černý šat a vdovský čepec, takto oděná chodila až do konce svého života.²¹

V roce 1780, utrpěla panovnice pád při návštěvě hrobu svého manžela. Za necelé čtyři měsíce 29. 11. 1780, zemřela a byla uložena do společné hrobky k císaři.²² Vláda Marie Terezie se vyznačovala válkami, ale i významnými reformami, které v tehdejší společnosti vykazovaly potřebnost s ohledem na lepší život poddaného obyvatelstva či celkový pohled pro společnost.

2. 1. 2 Výchova dětí Marie Terezie

Marie Terezie porodila celkem 16 dětí, pět chlapců a jedenáct dívek. Výchova dětí pro panovnici byla primární, dbala a střežila tak její důslednost. Sama se starala, o to, jak děti budou trávit dny. Určovala služebnictvu pevné dodržování zásad, které zavedly kázeň, zbožnost, či poslušnost ve výchově.²³ Marie Terezie vyznávala a ctěla katolickou víru.²⁴

---

¹⁶ FUSSENGGEROVÁ, G. *Vladařky: ženy, které tvořily dějiny*. Praha: Brána, 1999, s. 140.

¹⁷ ETZLSTORFER, H. *Marie Terezie: soukromý život panovnice*. Praha: Ikar, 2010, s. 83 – 87.

¹⁸ DICKYNGER, Ch. *Habsburkové bez iluzí: jací byli doopravdy?*. Praha: Brána, 2002, s. 85 -86.

¹⁹ KROFTA, K. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, 1946, s. 530 – 531.

²⁰ FUSSENGGEROVÁ, G. *Vladařky: ženy, které tvořily dějiny*. Praha: Brána, 1999, s. 139.

²¹ HERRE, F. *Marie Terezie*. Praha: Brána, 1996, s. 208 – 209.

²² GALANDAUER, J., HONZÍK, M. *Osud trůnu habsburského*. Praha: Panorama, 1983, s. 85.

²³ WEISSENSTEINER, F. *Velcí panovníci rodu Habsburků*. Praha: Ikar, 1996. S. 208.

²⁴ ETZLSTORFER, H. *Marie Terezie: soukromý život panovnice*. Praha: Ikar, 2010, s. 177.

Mezi jejími dětmi byl i její budoucí pokračovatel reforem a vladař Josef II. Rovněž se do historie zapsala Marie Antonie, která se stala manželkou francouzského krále Ludvíka XVI., a Leopold II., který byl císařem 1790 až 1792.²⁵ Sňatky svých dětí podněcovala zajištěním moci v Evropě rodu habsbursko-lotrinské dynastie, v tomto cíli jí podporoval rovněž i její manžel.²⁶

2. 1. 3 Marie Terezie a Fridrich II.

Dne 20. 10. 1740. zemřel Karel VI.²⁷ Marie Terezie se ujala vlády po svém otci ve stejný den. Bohužel nastala situace, která komplikovala tento nástup na trůn, a to ve věci nerespektu vyplývající z pragmatické sankce.²⁸ Dalším protiargumentem bylo, že se Marie Terezie dostatečně nevzdělávala v otázkách státní politiky. Zdědila po svém otci rozvrácenou armádu, prázdnou pokladnu a správu, která neodpovídala svému úřadu. Později do svého spisu Marie Terezie zaznamenala, že byla ponechána „*bez peněz, bez armády, bez vlastních zkušeností a vědomostí a konečně, však v neposlední řadě, bez veškeré rady*“.²⁹

Proti nové panovnici bylo zahájeno Fridrichem II. válečné tažení, který vlastnil dostatečně silnou armádu. Osvědčil se jako dobrý organizátor ve vojenském válečném období. Koncem roku 1740 požadoval po Marii Terezii, zřeknutí se Slezska, jelikož vykazovaly hospodářskou vyspělost. Toto území chtěl vykoupit za dva miliony tolarů a rovněž nabídkou zvolení jejího manžela císařem. Marie Terezie nerespektovala tuto nabídku, načež Fridrich II. vyslal své vojsko do Slezska, a tímto skutkem rakouské války započaly.³⁰

Marie Terezie během svého vládnutí uskutečnila několik válečných tažení, či politických reforem. Snažila se zlepšit životní úroveň tehdejšího obyvatelstva. Vše se odvíjelo od množství finančních prostředků, které panovnice získávala „*různě ale hlavní zdroj tkvěl v posilování daňové výkonnosti obyvatelstva. K tomuto bylo třeba vytvořit nejen spolehlivou evidenci a zbavit strany kontroly*

---

²⁵ Tamtéž, s. 18 – 20.

²⁶ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 83 – 84.

²⁷ Tamtéž, s.

²⁸ Vondra, r. *Osobnosti české historie*. Praha: Aleš Skřivan, 2009, s. 408.

²⁹ MAUER, E. *12. 5.1743, Marie Terezie: korunovace na usmířenou*. Praha: Havran, 2003, s. 22.

³⁰ Tamtéž, s. 23.

*nad tímto zdrojem příjmu, ale také výrazně zlepšit životní a pracovní podmínky širokých vrstev venkovského obyvatelstva. Toto vše mohli provést pouze školní, státem placení a státu oddaní úředníci. Pro jejich výchovu bylo nutné vytvořit zcela nový školský systém, který sahal od triviálních vesnických škol až po univerzity.*³¹

Reformy pronikly do všech systémů veřejného života. Zakazovalo mučení při výsleších, zřídila se gubernia, církev byla podřízena státu, kontrola nad sociálním systémem byla reflektována a jednotlivá panství se musela podrobit hospodářské kontrole. Kdo se věnoval obchodu a řemeslu měl podporou, v poslední řadě se snížili církevní svátky. Marie Terezie byla proti velkému zdanění šlechtického majetku. Rovněž byla řešena nevolnická otázka, která vedla k vydání patentu, který dával větší svobodu poddaným. Osvícenský absolutismus³² spočíval v hospodářském, politickém či společenském pokroku. Reformy pocházely přímo z nařízení panovnice Marie Terezie, která se zasloužila o vyřešení státních otázek souvisejících s tolerancí, zpravidla ve všech všeobecně závazných normách té doby.

2. 3 Josef II.

Josefinismus není zdaleka jen pojem pro období či způsob vlády císaře Josefa II., je to také jisté označení osvícenského absolutismu, který se prakticky uplatnil v habsburské monarchii v 18. století.

Josef II. byl synem Marii Terezie a Františka Štěpána Lotrinského. Narodil se 13. března 1741 ve Vídni, papež Benedikt XIV (1740-1758), se stal jeho kmo-trem.³³ Jako malý chlapec byl Josef prostřednictvím habsburského dvora nejprve rozmazlován a posléze podroben tvrdé výchově, kterou jeho matka svěřila hraběti Batthaványmu. Měl individuální tvrdou výchovou bez možnosti setkávání se stejně starými vrstevníky.

---

³¹ RYNTOVÁ, M., VOREL, P. *Čeští králové*. Praha: Paseka, 2008, s 478

³² MALÝ, K. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Lnde, 1999, s. 147 – 148

³³ WINTER, E: *Josefinismus a jeho dějiny*. Vyd. 1. Praha. Nakladatelství Jelínek, 1945, s. 99. (Nadále Josefinismus a jeho dějiny).

Josef II. byl ve svých 23 letech korunován ve Frankfurtě na císaře, roku 1765 byl vyhlášen za spoluvladaře jeho matky, Marie Terezie. Ta ovšem vládu držela ve svých rukou sama až do své smrti roku 1780. Josef II. putoval po zemích v cizině i samotné domovině, povětšinu tajně pod jménem, Falkenstein. Poznával tak pravou tvář života lidí ve své zemi.³⁴ Věnoval se zodpovědně vládě v zemích habsburské monarchie. Jeho vliv na vládnutí byla změna stávajícího systému.

Josef II. viděl největší pracovní úspěch v reformách. Církevní reforma, kterou chtěl nastolit, se nezamlouvala všem, z tohoto důvodu nebyla uskutečněna, jelikož by si zneprátelil samotnou církev. Císař se zasadil o prospěch svého lidu za každých podmínek. Své reformy prováděl velmi autoritativně, a to pouze on sám a jemu podřízený státní aparát. Vedl osvícenskou, absolutistickou politiku.

2. 3. 1 Na sklonku života Josefa II.

Počátkem roku 1790 se Josefu II. velice zhoršil zdravotní stav, téhož roku 20. února zemřel. Za jeho vlády bylo vše sice přísné, ale spravedlivé. I přes občasnou kritiku se staly patenty Josefa II. velkým zlomem ke svobodě. Karel VI., a rovněž Marie Terezie mířili ke svobodné, bohaté a mocné říši, která by přesahovala evropské země, ale ani jeden z nich nepochopil to, co Josef II., který se snažil lidem přinést „*důstojnost lidské osobnosti vyžaduje, aby jí bylo umožněno jednat svobodně na základě vlastního rozhodnutí. Ve vzájemném spolužití má proto důvod pečovat o práva druhého, plnit povinnosti a z vlastního popudu a rozhodnutí se angažovat v mnoha dílech, která je třeba v tomto společenství uskutečnit pro druhé, a to tak, že každý jedná podle svého přesvědčení, úsudku a vědomí povinnosti, a nikoli na základě vnějšího donucování a tlaku. Jestliže je nějaké společenství vybudováno jen na násilí, pak to není lidské společenství, jednotlivci již nemají žádnou svobodu, přitom je však třeba naopak je povzbuzovat k tomu, aby svůj život sami rozvíjeli a aby povzbuzováni k tomu, byly svůj život rozvíjet a aby pracovali na svém zdokonalování.*“³⁵

---

³⁴ Tamtéž, 99 – 100.

³⁵ SUTOR, B. *Politická etika*. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 31.

2. 3. 2 Začátky reforem Josefa II.

Roku 1789 byla připravena Josefem II. reforma, která způsobila nevoli v celé říši. Berní a urbaniální reforma ze dne 10. 2. 1789, která měla odstranit zcela robotní povinnosti lidí k vrchnosti. Smyslem této reformy, týkající se roboty, spočíval v náhradě peněžní dávkou. Provedl dvě reformy, první z nich byla náboženská tolerance, která byla sice započata za vlády Marie Terezie, ale dovršila svého uskutečnění až za vlády Josefa II., dne 12. 5. 1781. Vyhlášení náboženské tolerance nás odborné zdroje odkazují, až do poloviny října téhož roku.³⁶

Následovaly restriktce církevní, školská, sociální, zákonodárná aj. Reformami se snažil Josef II. zlepšit život lidí v době svého vládnutí. Největším diplomatickým a válečným cílem bylo zajistit si pakt s Ruskem proti Osmanské říši.

V následujících kapitolách bych se chtěla zaměřit na reformy Josefa II. a Marie Terezie, které zahrnují politické, sociální a vzdělávací reformy.

3. Sociální reformy

Habsburská monarchie se ocitla z důsledku válek v situaci zničeného a z devastovaného dědictví. Vláda byla značně oslabena a vojsko v degradaci. Státní pokladna tudíž vykazovala finanční pokles, hospodářská situace se značně oslabila.³⁷ Toto byl impuls pro Marii Terezií k provedení reforem s ohledem na sociální systém. Realizace těchto reforem se uskutečnila ve třech rovinách:

3. Ekonomicko – sociální
4. Státoprávní
5. Vojenská

Vznik reforem byl uskutečněn v českých zemích.³⁸

---

³⁶ MIKULEC, J. a BENEŠ, Z. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Historický ústav, 2013, s. 96 – 97.

³⁷ BĚLINA, P. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha, 1985, s. 44 – 45.

³⁸ URFUS, V. *Pragmatická sankce: 19. 4.1713: rodný list podunajské monarchie*. Praha: Havran, 2002, s. 95.

Zdravotnické a sociální reformy vznikly v druhé polovině 18. století. Sociální politika se váže na problematiku zdravotní. Historie nám odevírá dveře do souboru mechanismů, který sloužil ve prospěch tehdejšího obyvatelstva. Zaváděla se kampaň zabývající se všemi aspekty týkajícími se zdraví.³⁹ Česko – rakouské direktivní pravidla vydal Josef II., započala se vytvářet specializovaná ústavní, sociální či zdravotní péče. První nemocnice, která měla obsazenost osmdesáti lůžek, byla založena v Brně roku 1786. O rok dříve vznikla rovněž v Brně první porodnice, která byla spojována s nalezcem či sirotčincem.⁴⁰ Rok 1787 je spojován se vznikem všeobecné nemocnice v Olomouci s kapacitou o 120 lůžek. V Praze se zdravotnická zařízení budovala na Karlově. V letech 1897 vznikla porodnice u Apolináře, která poskytovala zdravotní péči i bezplatně.⁴¹ Na stejném místě nechal Josef II. zřídit chorobinec, primárně zde byla věnována péče zmrzačeným osobám či nevléčitelně nemocným. Také panovník nezapomínal na osoby, které byly již přestárlé.⁴² Zvyšovala se specializace lékařů či klinických zařízení Osvícenství přineslo vznik nového zdravotnictví, které se prolíná se sociální reformou.

Josef II. vydal reskript z roku 1783, kde zrovnoprávnil nemanželské děti tzv. „bezecnost“, která dávala na vědomí v Schönfeldských císařských novinách že, *takovému dítěti podle rodu jméno otce, nikoliv ale podle jeho urozenosti a erbu přináleží, takové dítě od otce a matere, jakož i od rodičů podle posloupnosti v právních vyjádřené svého vychování vyživení a zastání tak jako v manželství zplozené dítě žádati může, a že po smrti otce nebo matere takovým dětem právo k dědictví a jiné z něho vyplývající nápady nejen na otcovskou pozůstalost, nýbrž také jiných příbuzných přináleží, když taková mohovitost svobodnému dědictví podrobena jest, i také v té případnosti dítěti urozenost a erb otce připadá.*⁴³

Fary se staly útočištěm pro chudé obyvatelstvo, faráři, náležela pravomoc vydávat listinu a na základě této listiny mohl dotyčný nárokovat podporu.⁴⁴ Farář se stal součástí byrokratického aparátu.⁴⁵

---

³⁹ TINKOVÁ, D. *Zákeřná Mefitis. Zdravotní policie, osvěta a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách*. 1.vyd. Praha: Argo, 2012, s. 350.

⁴⁰ Tamtéž, s. 53 – 54.

⁴¹ TINKOVÁ, D. *Zákeřná Mefitis. Zdravotní policie, osvěta a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách*. 1.vyd. Praha: Argo, 2012, s. 53- 54.

⁴² SECKÝ, R. *Staropražské špitály 1928*.

⁴³ Schönfeldské císařské královské pražské noviny, číslo 38, ze dne 22. 9.1787, str. 298. Dle internetového zdroje <http://kramerius.nkp.cz>

⁴⁴ LORMAM, J. a TINKOVÁ, D. *Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. 1.vyd. Praha: Casablanca, 2008, s. 414.

ISBN 978-80-903756-6-6, str. 88-118

3. 1. Robotní patent Marie Terezie z roku 1775

Robotní patent Marie Terezie byl vydán po opětovných selských bouřích, které byly důsledkem nespokojenosti a nepochybně vedly k vydání tohoto patentu, vydaným dne 13. srpna roku 1775 v jazyce českém a německém a stal se platným pro Čechy. Posléze se jeho účinnost rozšířena i na Moravu,⁴⁶ kde se stal platným od 7. září roku 1775.⁴⁷ Měl omezit robotu na míru snesitelnou pro poddané, určenou dle výše daní – kontribucí, stanovených samotným poddaným na základě usnesených sněmů.

K slavnostnímu vyhlášení patentu v jednotlivých krajích, byl jmenován zvláštní dvorský komisař, rovněž předepsaný úředníky připravovaný s proslovem, který měl tento komisař pronést.⁴⁸

3. 2 Stanovená pravidla tehdejší roboty

Stanovená pravidla byla součástí roboty, ta spočívala tehdy v nejnižší robotě, která činila třináct dní ročně a nejvyšší robotě ta byla vyměřena do třech dní v týdnu. Tažná robotu měla dobu trvání tří dnů v týdnu s jedním až čtyřmi kusy dobytka dle velikosti statku a rovněž výše daně. Sedlák měl povinnost vykonat tzv. svatojánskou robotu – od sv. Jana Křtitele až do sv. Václava. Při této robotě mohla být nápomocna sedlákovi jedna osoba dle výše odvedené daně.⁴⁹

Poddaní měli na výběr, zda budou dodržovat pravidla dle starého nařízení roboty, nebo vezmou ze své vlastní vůle, podstoupí robotě nové, která nabyla platnosti v robotním patentu dne 1. listopadu 1775. Druh zvolené roboty byl zapísán do rejstříku k tomuto účelu. Zemská správa tyto rejstříky uschovala, a ty

---

⁴⁶ ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny v dějinách práv v českých zemích*. 2. vyd. Plzeň, Aleš Čeněk, 2010, s. 157.

⁴⁷ Tamtéž, s. 157-158.

⁴⁸ Tamtéž, s. 157

⁴⁹ Tamtéž, s. 157- 158

se staly základem robotní výměry.⁵⁰ Význam patentu spočíval v tom, že rozdělil poddané do jedenácti tříd, tyto byly základem pro daňové zatížení poddaných.

Na Moravě byla výše daně určena na lány, tudíž odpovídala vyššímu odvodu na daních než v Čechách pro stanovené usedlosti. Načež v Čechách musel robotu sedlák s potahem platit 9. zlatých a 30 krejcarů. Na Moravě byl zatížen povinností k dani 8 zlatých a 45 krejcarů.⁵¹

3. 3 Zrušení roboty

Rok 1781 byl vydán patent o zrušení nevolnictví císařem Josefem II., který nevolnictví rušil, ale robotu zůstávala zachována. Tento patent přinesl méně administrativních povinností či starostí o půdu. Umožnil poddaným odcházet do měst, vzdělávat své děti nebo se ženit i mimo hranice panství, bez souhlasu vrchnosti. Ke zrušení poddanství a robotní povinnosti došlo roku 1848.⁵²

4. Patenty a reformy ve státní správě

Císař Josef II. jako spoluvládce po boku své matky, projevil svou nespokojenost s poměry ve státním úřadě. Po smrti Marie Terezie, jeho snahou bylo uskutečnit novelizaci v tomto sektoru.

4. 1 Reformy ve státní správě

Byrokracie tehdejší doby nám vysvětluje odborná literatura, která poukazuje na práci vyšších úředníků. Postupem času této instituce se započaly veškeré

---

⁵⁰ Ottův slovník naučný. Dvacátý první díl. Praha: J. Otta, 1904, s. 865 - 867

⁵¹ ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. Prameny v dějinách práv v českých zemích. 2. vyd. Plzeň, Aleš Čeněk, 2010, s. 157

⁵² KADLEC, K. *O poddanství a robotě v zemích českých*. Brno 1899.

povinnosti vykonávat ve svých soukromých domech či bytech, úřední jednání se přestěhovala do budov, které byly k tomuto účelu určené.⁵³ Pokud se vyskytla ve státní správě malá či sebemenší opoziční vlna, nebyl problém dotyčného propustit a nahradit novou nerevoltní osobou. Císař Josef II. měl zájem učinit změny a zmírnit zákony, které Josef II. stanovil tak, aby pro trestaného nebyly pouze odplatou za čin, který spáchal vůči společnosti, ale znamením pro dotyčnou osobu k možné nápravě.

4. 2 Úřední jazyk a vznik úřadů

Na úřadech se stanovilo namísto latiny používat jako úřední jazyk němčinu, což mnohým bylo proti své vůli, neboť šlechtici, kteří prošli univerzitním vzděláním, hovořili latinsky.

Roku 1782 Josef II. zřídil II. tajný kabinet, který měl za úkol koordinaci práce ústředních úřadů monarchie. První myšlenka Josefa II. byla vytvořit tři dvorské kanceláře českou, rakouskou či uherskou.⁵⁴

V roce 1782 byl zřízen dvorský úřad, kde se prolínala politická a finanční správa. Josef II. měl v úmyslu spojit k těmto dvěma správám také správu soudní, k čemuž nakonec nedošlo. Nový úřad byl označen pod názvem „*Spojená Česko – rakouská kancelář, komora dvorská ministeriální bankodeputace. Tomuto úřadu podléhala správa finanční či politická agenda. Duchovní, nadační a veškeré školní záležitosti, byly vyřizovány dvorskými komisemi, které měly v zemích své finální komise.*”⁵⁵

---

⁵³ JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích: od státu po současnost*. vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 148.

⁵⁴ HLADÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 149.

⁵⁵ Tamtéž, s. 149 – 150.

4. 3 Změny ve státní správě

Změny ve státní správě a reformy, provedené za vlády Marie Terezie a Josefa II. směřovaly k uchování dědičných zemí habsburské monarchie. Marie Terezie v řadě reformů uskutečnila restriktce v oblasti vojenské, soudní či školské ale také se nebyla lhostejná práva či povinnosti poddaných. Vytvoření centrální byrokratické organizace státní správy silně zasahovaly země koruny České. Eduard Mauer se domnívá že, „*ztráta Slezska zároveň odhalila vnitřní slabost monarchie a dala tak podnět k intenzivní činnosti ve všech oblastech života společnosti. Reformní činnost tereziánského období byla zahájena zásadní přestavbou státní správy.*“⁵⁶

Státní správa tudíž měla být reorganizována ve třech rovinách ekonomické, sociální a vojenské. Cíle této reformy směřovaly k soustředění vládní moci do jednoho celku⁵⁷ a kontrole při evidenci státních příjmů.⁵⁸

4. 4 Finanční a daňová reforma

Finanční a daňová reforma se dotýkala samotné Marie Terezie, jelikož byla závislá na souhlasu zemské šlechty či církve. Marie Terezie tímto pověřila hraběte Fridricha Viléma Haugwitze, který působil ve funkci prezidenta na tzv. organizovaném úřadu v Opavě. Jmenovaný úřad měl privilegia významnosti v tehdejší Slezsku.⁵⁹ Základní systémové zdanění veškeré půdy šlechtické či církevní, se stalo Haugwitzovým odvážným krokem. Tímto přetřhal letitá privilegia šlechty či duchovenstva, neboť za statky které vlastnily, nemusely platit.⁶⁰

Načež se Haugwitz setkal s nelibostí a odporem u šlechty a politickými obtížemi. K dispozici měl tzv. Berní rulu jakožto soupis pozemků a poddaného obyvatelstva. Soupis vznikl v roce 1654 na základě vrchnostenských příznání. Data s tohoto stoletého dokumentu neodpovídala záměru nové reformy, proto byl

⁵⁶ MAUER, E. *Československé dějiny 1648 – 1781*. Praha: Universita Karlova, 1938, s. 102

⁵⁷ URFUS, V. *Pragmatická sankce: 19. 4. 1713: rodný list podunajské monarchie*. Praha: Havran, 2002, s. 95.

⁵⁸ BĚLINA, P. *Česká města v 18 století a osvícenské reformy*. Praha, 1985, s. 48

⁵⁹ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium, servis, 1991, s. 84 - 88

⁶⁰ Tamtéž, s 88

v roce 1748 zřízen nový katastr, pod názvem tereziánská berní rula. V roce 1757 nový katastr obsahoval soupis rustikální (poddanské) půdy i dominikální (panské) půdy, a tímto se zamezilo možným podvodům.⁶¹ Soupis pozemků prováděl zemský a krajský úřad pod dozorem šlechty.⁶²

V roce 1754 bylo provedeno první sčítání tehdejšího obyvatelstva habsburskou monarchií, a to v souvislosti s daňovou zátěží. Haugwitz v roce 1743 předložil Marii Terezií první návrhy na správní reformu ve Slezsku, která byla zaměřena proti stavovské zemské vládě, na podporu panovnického centralismu či proti autonomnímu právu stavů a zemskému zřízení. Panovnice tyto návrhy schválila a realizace nově vzniklého záměru podpořila. Reforma pod Haugwitzovým vedením zjednodušila stanovení výše daní a zvýšila příjmy ve prospěch státní pokladny.

4. 4. 1 První sčítání lidu v souvislosti s vyměřením daní

Zatížení poddaných se uskutečnilo na základě souvislosti vyměření daní či zjištění údajů o lidské možné pracovní síle. Z tohoto důvodu bylo v roce 1754 provedeno první sčítání lidu v habsburské monarchii, a to 10. března 1770.

Byl vydán patent na soupis obyvatel a tažného dobytka či domů, rovněž úpravy vojenských odvodů tak, aby nedošlo ke ztrátám hospodářského vývoje v jednotlivých monarchiích.⁶³ Sčítání bylo uskutečněno v letech 1771, počet obyvatel v tehdejší monarchii vykazoval součet 18 800 000, z tohoto počtu bylo zjištěné, že v Čechách je 2265 867 osob, na Moravě s počtem 1 417 432 osob, a ve Slezsku bylo napočítáno 199 680 osob.⁶⁴

Domů bylo napočítáno v českém království 389 135, a tímto se vydalo nařízení, pro vlastníky domů s povinností tyto domy označit čísly.⁶⁵

---

⁶¹ GALANDAUER, J., HONZÍK, M. *Osud trůnu habsburského*. Praha: Panorama, 1983, s. 69.

⁶² Tamtéž, s. 69 – 70.

⁶³ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnosti*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 138 - 140.

⁶⁴ Tamtéž, s. 140

⁶⁵ Tamtéž, s. 138 - 139

4. 5 Ústřední státní správa

V oblasti státní správy z roku 1749 došlo k zásadním změnám. Centralizací ve státní správě bylo dosaženo vrcholu až v polovině 18. století.⁶⁶ Cílem spočíval v omezení kompetencí stavů a postavení státních úředníků. Adamová definuje problematiku moci státu působící na jednotlivce či na skupiny lidí, jejichž „moc je pak omezena základními normami společnosti, které si lid stanoví na základě konsensu.“⁶⁷ Čímž směřuji k vyjádření postoje celé společnosti a celkovému vývoji v oblasti reform státní správy.

První reformu ve státní správě provedl za podpory Marie Terezie již zmiňovaný Vilém Hangwitz. Jakožto prezident královského úřadu v Opavě.⁶⁸ Touto spoluprací došlo ke spojení českých a rakouských zemí. Reskript ze 7. Května 1749 zřídil tzv. Direktorium,⁶⁹ nejvyšší soudní orgán, Nejvyššího soudního úřadu. Kompetence tohoto úřadu spočívaly v politickém a finančním sektoru, s ohledem na soudní záležitosti. Po zřízení tohoto justičního úřadu se země rakouské a země Koruny české označovaly jako německé dědičné země.⁷⁰ Čechy, Morava či Slezsko se staly provincií jednotného rakouského celku.⁷¹

V roce 1752 byla k direktoriu přidělena policejní, nadační komise, a v letech 1753 komerční direktorium, dvorská invalidní komise pro dluhy. Rok 1757 dal na vědomí dvorské direktorijní kolegium pro mincovnictví či hornictví a rovněž generální vojenský komisariát. Zdravotnické záležitosti byly součástí tohoto direktoria.⁷² Historické údaje nám sdělují, že úřad Directorium dne 29. Prosince v roce 1761 byl samotnou Marií Terezií zrušen a nahrazen českou a rakouskou dvorskou kanceláří a to pro západní část monarchie.⁷³

---

⁶⁶ LACINA, K., ČECHÁK, V. *Vývoj systémů veřejné správy*. Praha: Professional publishing, 2001, s. 48

⁶⁷ ADAMOVÁ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Vyd. Lexis Nexis. cz, 2005, s. 5.

⁶⁸ JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 141

⁶⁹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 141 - 142

⁷⁰ JANUŠOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnosti*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 88 - 90

⁷¹ MAUER, E. *Československé dějiny 1648 – 1781*. Praha: Karlova Univerzita, 1983, s. 103

⁷² JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007, s. 144

⁷³ Tamtéž, s. 144 - 145

4. 6 Reforma spojená s hrabětem Václavem Antonínem

Kounicem

Hrabě Kounic patřil ke kritikům Haugwitzovy správní koncepce. Na jeho popud došlo k reformě opětovného rozdělení finanční a politické správy na centrální úrovni. Finanční záležitosti spravovala rakouská dvorská kancelář. Dvorskou komoru Kounic rozdělil na:⁷⁴ generální pokladnu pro příjem a výdej peněz a dvorskou účetní komoru.

Pravomocí nejvyšší správy bylo i právo vydávání zákonů či nařízení. Konečný verdikt zůstával v rukou pouze panovníka. Tzv. Vysoká správa předkládala panovníkovi návrhy zákonů a nařízení, ke kterým se vyjádřil, a posléze je podstoupil úřadům kompetentním. Zároveň panovník bděl nad výkonností těchto zákonů či nařízení. Všechny dvorské úřady, podstoupily rozhodnutí a vyjádření panovníka dále k řešení.⁷⁵

4. 7 Zemská správa

Střední správu řídily zemské úřady v čele s generály, jímž byla svěřena tato správa. Nižší správu tvořily krajské úřady, městskými, stavovskými, soudy a magistráty. Nejvyšší zemská správa měla v kompetenci moc zákonodárnou, střední či nižší správa moc výkonnou.⁷⁶

Za vlády Josefa II. došlo k dalším změnám ve státní správě. Představu o obnově státní správy Josef II. dal na vědomí v Oběžníku z 18. května 1781, který tehdy zaslal všem zemským úřadům. Oběžník měl obecný charakter, panovník v něm dával na vědomí, že hodlá zredukovat v této správě počty úředníků na minimum.⁷⁷

---

⁷⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: Linde, 2005, s. 165

⁷⁵ HLADÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 145

⁷⁶ HLADÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 144

⁷⁷ JANÁK, J., HLADÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 148-149

Ústřední správa Fridricha II., z roku 1728 byla inspirací pro Josefa II., který zavedl nový tajný kabinet, tento měl ve své kompetenci veškerou koordinaci ústředních orgánů monarchie.⁷⁸

4. 8 Královská deputace

Zemská správa v roce 1748 měla platnost nového úřadu pod názvem Královská deputace v Čechách a na Moravě. Později se tento úřad v Čechách nazýval královská reprezentace s korunou, pravomoci tohoto úřadu spočívaly v daňové, finanční a vojenské zemské správě. V čele stál prezident, kterého jmenoval panovník.⁷⁹

Nejvyšší zemští úředníci v Čechách, působili jako zástupci stavů a také královští místodržící, kteří zůstali ve svých zemských úřadech a byli podřízeni nejvyššímu purkrabímu. Tito zemští úředníci vytvořili konsens s názvem Královští nejvyšší zemští úředníci v království českém, s pravomocí soudní agendy, kterou řídili.⁸⁰

4. 8. 1 Rok 1763, vznik Gubernia

Na základě Kounicovy reformy došlo ke zřízení nové zemské organizace v letech 1763 v tzv. gubernia. V čele tohoto úřadu stál v Čechách nejvyšší purkrabí, na Moravě reprezentoval tento zemský úřad hejtman. Povinností těchto zvolených byla dobrá pověst a reprezentace stavů v čele sněmu či zemského výboru. Gubernia zůstala obsazena státními úředníky nikoliv stavovskými místodržiteli.⁸¹

Marie Terezie na základě reskriptu adresovaném prezidentovi moravskému a zemskému kominíkovi Schrattenbachovi z června roku 1763 uvědomila nejvyšší

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 149

⁷⁹ Bílý, J. Právní dějiny na území České republiky. Praha: Linde, 2003, s. 204

⁸⁰ GERYK, J. *Osvícenské právnictví – základ novodobého práva*. Brno: Tribun EU, 2008, S. 25

⁸¹ MAUER, E. *Československé dějiny 1648 – 1781*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 108 - 109

zeměpanský úřad v moravském markrabství o dvanácti reformách, které se týkaly působnosti či pravomoci personálního obsazení gubernia.⁸²

V poslední řadě Marie Terezie provedla úpravu v zemské správě v roce 1771. Předložila s ohledem na tuto úpravu nespokojenost konsensu nejvyšších zemských úředníků gubernia, o zdlouhavém vyřizování pro velký počet agendy spadající pod radní.

Touto úpravou došlo k novému zavedení dvou různorodých senátů, které spojovala pouze působnost předsedy, nejvyššího purkrabího s názvem gubernium in publicis et politicis či gubernium in judicialibus.⁸³

V letech 1782 Josef II. reagoval na rezignaci nejvyššího purkrabího Fürstenberga. Na tuto pozici jmenoval hraběte Nostice, ten přišel s návrhem o zrušení stavovského výboru a jeho agendy. Prosazoval sloučení s guberniem s tím, že bude zachována ve formě bezplatného sboru. Nostic naléhal u samotného císaře a v roce 1784 Josef II., v této žádosti Nosticovi vyhověl.⁸⁴

Pro gubernium nastaly v souvisejících osmdesátých letech změny, týkající se kompetencí. Kompetence dostaly nové tzv. prezidentská oddělení pro všechny věci politické a samotná gubernia se dočkala rozdělení na departamenty v čele s guberniálními radními. Zemský šéf, tak stál v čele gubernia, ale rovněž stál za reprezentací samotného panovníka, byl nejvyšším představeným policie, a působil jako blízká spojka rakouských zastupitelských úřadů.

4. 9 Krajská státní správa

V období absolutismu nastala změna v reskriptu vydaného dne 23. ledna 1751 Marií Terezií, který uváděl zásadní změny v krajské správě, došlo k postátnění krajských úřadů. Po krajských hejtmanech se vyžadoval organizovaný úřad krajské kanceláře. Krajští úředníci byli pod státní správou. Došlo ke změnám jmenování dvou hejtmanů. Byl ustanoven jeden krajský hejtman pro každý kraj. V obnoveném krajském zřízení zároveň došlo k přesunu krajského úřadu vrchnostenské kanceláře, do příslušného panství jmenovaného krajského města.

---

⁸² SVITÁK, Z. *Z počátků moderní byrokracie: nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748 – 1782*. Brno: Matice moravská, 2011, s. 133

⁸³ GERYK, J. *Osvícenské právnictví – základ novodobého práva*. Brno: Tribun EU, 2008, s. 35

⁸⁴ Tamtéž, s. 62

V roce 1787 Josef II. jmenoval prvního krajského hejtmana z městského stavu a jejich zastupitele krajského adjunkta. Hejtmani byli voleni ze šlechtického stavu a nacházeli se v daném kraji.⁸⁵ Krajská šlechta ukončila působnost pod hlavičkou krajské obce. Tato skutečnost vyjadřovala společnou vůli stavů v kraji. Záhy byly vydané předpisy, které určovaly činnost krajských hejtmanů.⁸⁶

Úředníci měli povinnost od počátku 18 století složit zvláštní přísahu před zemskými místodržiteli. Krajský písař neboli sekretář, se objevil na nejvyšší příčce krajských úředníků.⁸⁷ Krajské správy podléhaly první reformě, která spočívala na převratech či změnách ve vývoji této správy.

4. 9. 1 Působnost krajských hejtmanů

Působnost hejtmana byla probírána např. Hrabětem Rudolfem Chotkem, který byl názoru že, „*se mají dosazovat především způsobilí krajští hejtmané.*“⁸⁸

Toto byl důvod, proč chtěl Rudolf Chotek zrušit tzv. záповěď, která nedovolovala volit hejtmana krajského úřadu pocházejícího z jiného kraje. Požadavek vrátit se k tradicím, což znamenalo, volit hejtmana pouze v kraji, ze kterého pochází. Státní rada zastávala opačný názor, který sdílela také Marie Terezie, a tudíž na základě reskriptu ze 7. ledna 1769, bylo takto rozhodnuto.

4. 9. 2 Visitační okresy

Česko – rakouská správní organizace, byla podpořena Josefem II. V letech 1783 – 1784 byli krajští hejtmani na úroveň guberniálních radů a kraje rozděleny na tzv. Visitační okresy. V tomto období vstoupila byrokracie ve státní správě. Úředníci jako sekretář, protokolista či krajští poslové, museli mít odpovídající vzdělání. Na počátku byla požadována praxe, ale od roku 1773, pokud se ucházeli

---

⁸⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, s. 168

⁸⁶ Tamtéž, s. 168 - 169

⁸⁷ Tamtéž, s. 169 - 170

⁸⁸ RIGER, B. *Zřízení krajské v Čechách. Ústrojí správy krajské v 1. 1740 – 1792. Část II*. Praha, 1892, s. 36

o pracovní místo na krajské správě, museli absolvovat přednášky s ohledem na krajskou správu a její úřad. Délka této praxe byla stanovena na jeden rok.

Od roku 1783 byla vedena tzv. konduitská listina, na jejímž základě úředníci této listiny museli být katolického vyznání.⁸⁹

5. Městská státní správa

Reformy proběhly rovněž i v městské správě. Marie Terezie a Josef II. se zasadily o změny, které byly v tehdejší společnosti nutností, a směřovaly k sociálně společenskému životu té doby. Jejich vize spočívala v oslabení jednotlivých světských či duchovních feudálů, a to na základě nutnosti vytvořit státní byrokracii městského úřadu.

Marie Terezie a její snaha o odstranění právních rozdílů jednotlivých měst pod záštitou městské správy, ustanovila dvanáctičlennou radu v čele s purkmistrem. Posléze došlo ke snížení tohoto počtu na osm osob.

Uchazečům o městský úřad bylo doporučováno v roce 1749, aby si doplnili své vzdělání na univerzitě „*college juris et historiarum*“⁹⁰ V roce 1752 se stala podmínkou pro tuto činnost absolvovat tříleté studium práva, pro službu městského syndika a v letech 1755 pro městské písaře byly zavedeny povinné zkoušky dle Běliny z „*teorie juris*“⁹¹

5. 1 Regulace městské správy

Regulaci městské správy v letech 1783 zavedl vídeňský magistrát na podkladech dvorského dekretu č. 206 z 1. listopadu předpis, ve kterém byla města rozdělena na:

- Veřejně politické a ekonomické
- Civilní a soudní

---

⁸⁹ BĚLINA, P. *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985, s. 56

⁹⁰ Tamtéž, s. 56.

⁹¹ Tamtéž, s. 56

- Trestní soudnictví

Magistrát vedl primátor se dvěma náměstký a se čtyřiceti dvěma radními. Personál byl tvořen sekretáři, radními protokolisty, expeditorem, registrátorem, kancelisty či soudními sluhy.⁹²

Dne 2. února 1784 došlo ke sloučení pražských městských magistrátů - Starého Města, Nového Města, Malé Strany a Hradčan do jedné městské obce. Tímto se Praha stala jednotným městem. Magistrát obsahoval tři senáty a do čela úřadu byl dosazen tzv. purkmistr, dva náměstci a 32 radních.

Pražský magistrát se tehdy vyznačoval trojí působností:

- Působnost hospodářská
- Působnost politická
- Působnost trestně či civilně soudní⁹³

5. 2 Pastýřský list Josefa II. z roku 1783

Josef II. a jeho reformy ve státní správě doprovázela zásadní rozhodnutí vážící se na státní úředníky. U úředníků vyšších či nižších instancí státních orgánů, se reformy dotýkaly samotných morálních hodnot úřednictva. Státní úředník měl vykonávat své povolání tak, aby sloužil obyvatelstvu daného města a hlásat mezi obyvateli rovněž pro josefínské sympatie, Josef II. sám sebe pasoval do role nejvyššího úředníka. Roku 1783 se v oběžníku Pastýřský list, mohlo obyvatelstvo dočíst, jaký charakteristický profil by měl mít úředník pracující na magistrátu.⁹⁴ Panovník Josef II., byl názoru, že Marie Terezie a její byrokratický systém neodpovídal požadavkům, které by splňovaly jeho představy o řízení a chodu městské správy, či odborné kvalifikaci úředníků.⁹⁵

V pastýřském listě se psalo o horlivosti a oddanosti státu s ohledem na úřednickou byrokracii, která měla především sloužit centralismu ke státní moci. List informoval o zákazu prospěchářství, které spočívalo v podplácení či samot-

⁹² ŠTOURAČOVÁ, J. *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*. In. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. C 50, 2003, s. 172

⁹³ ŠOLLE, V. *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 1960, č. 1, s. 112 - 145

⁹⁴ ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. vyd. Plzeň. Aleš Čeněk, 2010, s. 143

⁹⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, s. 170- 171

ného zneužití úřední moci. V Pastýřském listu se mohli lidé dočíst že, „*nejen peníze, ale také veškeré vedlejší úmysly, kterými zastíráme, zamlčujeme, protahujeme a zeslabujeme jediné skutečně správné, uloženou povinnost zpráv a přesnost ve výkonu.*“⁹⁶

5.3 Reforma soudnictví

Marie Terezie ve spolupráci s Josefem II. učinila kroky v reformě soudnictví. Roku 1768 byl vydán nový trestní zákoník, nazvaný *Constitutio Criminalis Theeresiana*.⁹⁷ S touto reformou došlo k ústupu krutých trestů. Tortura byla ovšem nástrojem, který si brutálním mučením vynutil přiznání při výsleších. Trest smrti pro tehdejší obyvatele byl odstraněn.

Soudnictví dle Josefa II. muselo učinit kroky mířící k proměně, rovněž jako soudní dvůr. Roku 1789 vešel v platnost první díl jednotného občanského zákoníku pro příslušníky všech stavů.⁹⁸ Jeho úprava řešila problematiku vztahů mezi manželi, rodiči, či dětmi. Také byl vydán Všeobecný zákoník o zločinech a trestech čili trestní zákoník. Proti minulým formám vydání podrobně vymezoval politické či kriminální zločiny. Kruté tresty jako vypalování cejchů nebo bití zůstaly bohužel stále odplatou za porušení tohoto zákoníku. Josef II. byl názoru, že tresty by měly směřovat k převýchově pachatele.⁹⁹

Sjednocené kriminální soudy začaly fungovat téhož roku tj. 1798. Novelizací bylo soudnictví, které soudilo výhradně podle spáchaného činu, a to bez závislosti na stavovskou příslušnost. Z dostupných informací ovšem plyne, že tento princip nebyl účinný, až do poloviny 19 století.¹⁰⁰

---

⁹⁶ Test převzat z Malý, K. *Dějiny právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 135

⁹⁷ TAPIÉ, V. *Marie Terezie a Evropa*. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1997, s. 119.

⁹⁸ ČAPKA, F. *Dějiny zemí koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999, s. 421- 422.

⁹⁹ Tamtéž, s. 423.

¹⁰⁰ VONDRA, Roman. *České země v letech 1705 – 1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruka a třírohých klobouků*. I. vydání. Praha: Libri, 2010, s. 124-123.

5. 4 Soukromé právo

Soukromé právo a změny promítnuté do oblasti tohoto práva, je fenomén, který charakterizuje rozdělení soukromého práva a jak je koncipováno. Josef II. použil kodifikační nástroj soukromého práva v určité právní oblasti, a to například v oblasti manželství, rodiny a jejího majetkového práva, dědického práva a v oblasti práva závazkového. Vydal reformu manželského dědictví či věcného práva majetkového. Manželský patent Josefa II. přinesl změnu, která byla respektována.

Úsilí práva státního nad církevním se Josef II. snažil o vytlačení církve z politicko - mocenských či správních kompetencí státu. Tzv. manželský patent z roku 1783 byl sice ponechán sňatek ve formě církevním, ale manželské spory byly vyjmuty z kompetence církevních soudů. Zrušila se rovněž zastaralá tradice souzení duchovních výlučně církevními soudy tzv. „privilegium fori.“¹⁰¹

5. 5 Josef II. a jeho příkaz o zrušení klášterů

Josef II., a jeho dobrý úmysl směřoval ke zrušení nefunkčních klášterů a omezení církevních představitelů a jejich rozmarný život. Objevily se také negativní dopady, ke kterým náleželo např., způsob jak se tehdy nakládalo s movitým majetkem již zrušených klášterů. Sabastian Brunner líčí tajemství osvícenství v Rakousku, že bylo „navždy ztraceno nepřeberné množství uměleckých cenných nástrojů a předmětů, umělecké a historické pokladny, nahromaděné v posledních sedmi letech..... Obchodníci se řídili pouze odhadní cenou a zanechali s monstrancemi, svícny, relikviemi a vzácnými rukopisy jako s jarmarečním zbožím. Mnoho věcí bylo ukradeno a zpronevěřeno císařskými komisaři.“¹⁰²

---

¹⁰¹ MALÝ. K. et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde 1999, s. 179.

¹⁰² Tamtéž, s. 179.

6. Reforma školství

V reformě školství, byla snaha v monarchie nezůstat v pozadí vzdělanosti a vývoji za ostatními státy Evropy. Dále zde byla snaha o vzrůstající potřebu vyšší vzdělanosti u obyvatelstva rozvíjejících se manufaktur. Jelikož byl zrušen jezuitský řád papežem Klimentem XIV. v roce 1773, stalo se toto potřebným podnětem, jenž vyvolal řešení otázky okolo školství a vzdělanosti. Jezuité se jako jediní věnovali školství a bylo nutností je tedy nahradit. Ujali se toho i piaristé, členové náboženského řádu. Při vzdělávání tehdejších obyvatel měli hlavní podíl tzv. světské učitelé.¹⁰³

Majetek jezuitského řádu byl zabaven a následně převeden do studijního fondu, ze kterého se reforma měla financovat.¹⁰⁴ Tyto reformy byly významné pro rozvoj v českých zemích, ale nutno podotknout, že zároveň podporovaly absolutistickou moc panovníků monarchie habsburské.

Reforma školství, představovala jednu z nejvýznamnějších reform na sklonku vlády Marie Terezie. Zavedla všeobecnou školní docházku pro děti od šesti do dvanácti let. Žáci docházeli z počátku do školy sporadicky, ale i přesto tato reforma byla opatřením, které vedlo k vymizení negramotnosti v českých zemích.¹⁰⁵

V letech 1753 vydala Marie Terezie příkaz k možnosti humanistických a právnických studií na Terezianu. Studie byly udržovány až do roku 1755,¹⁰⁶ studenti filozofie mohli tehdy absolvovat dvouleté studium, načež se více dbalo na etiku. V prvním ročníku se vyučovalo, například výuce filozofie, metafyzice či matematice a logice. V druhém ročníku se vedla výuka etiky, fyziky či přírodovědy. Právnická studia trvala tři roky, již od počátku se vyučovalo lenní právo a také právo rakouské. Právní studia se poté prodloužila na čtyři roky. Rovněž se vedla výuka německá elokvence či říšské dějiny.¹⁰⁷ Bylo vidět, jak se postupem času systém školství sekularizoval. Od počátku roku 1774 se ve výuce humanitních

---

¹⁰³ JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá fronta, 1987, s. 119.

¹⁰⁴ FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.*: (nejen v českých a moravských zemích). Třebíč: Akcent, 2005, s. 111.

¹⁰⁵ VONDRA, Roman. *České země v letech 1705 – 1792*. Věk absolutismu, osvícenství, paruka a třírohých klobouků. I. vydání. Praha: Libri, 2010, s. 103

¹⁰⁶ CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, politici*. I. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, s. 120 -121

¹⁰⁷ CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století: filozofové, mystici, politici*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 120- 121.

studií vyučovaly vědy krásné a výtvarného umění. Dále se studovaly předměty jako je zemědělství, statistika či ekonomika.

Reforma školství byla zakotvena ve všeobecném školském řádu 6. 12. 1774, platila až do roku 1775.¹⁰⁸

6. 1 Řízení škol

Řízení škol měly na starosti komise neboli též pod názvem zemské školní komise např., gymnazijní, studijní či vrchní školní ředitelství. Tyto byly přejmenovány na komise normálních škol. Takto vznikla ředitelství neboli direktoráty, a to např., filozofický, gymnazijní, právnícký či teologický. Je možno napsat, že školství se rozdělovalo na rozličné stupně, o které se starala v zemích tzv. Gubernia, kterým podléhali krajští školní komisaři.¹⁰⁹

6. 2 Základní školy

Základní školství bylo v kritickém stavu vzhledem k válkám, které se vedly. Vrchnosti či obce vzdělávání dětí neřešilo. Nové školy obce nezakládaly a staré byly zanedbávány. Místnost, ve které se vedla výuka, vykazovala zanedbanost. Učitelem se mohl stát i vysloužilý voják, který uměl číst a psát. Nespokojenost školského systému vedla k nutnosti reformace. Marii Terezii inspirovala pruská reforma pod vedením Johanna Ignazem Felbigerem, který byl opatem v klášteře v Zaháni. Jeho myšlenky vycházely od samotného Jana Amose Komenského. V roce 1772 panovnice tohoto pedagoga pozvala do Vídně, a svěřila mu obnovení základního školství.¹¹⁰

Felbiger se tohoto postu ujal a postupoval dle didaktických zásad. Jako první pořadí si vzal za své vytvořit učebnice, které by odpovídaly výuce zralosti či

---

¹⁰⁸VONDRA, Roman. *České země v letech 1705 – 1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruka a třírohých klobouků*. I. vydání. Praha: Libri, 2010, s. 104.

¹⁰⁹JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 147.

¹¹⁰Janusová, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá Fronta, 1987, s. 190.
JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá fronta, 1987, s. 118 – 119.

rozumových schopností dětí.¹¹¹ Bylo založeno Nakladatelství německého školského ústavu, a to v letech 1772. Toto během osmi let vydalo přes 100 titulů učebnic. Knihy sloužící k výuce obsahovaly tisk psaný v několika jazycích například v češtině, polštině, němčině či v italštině. Děti z chudých rodin dostaly tyto učebnice darem.¹¹²

Všeobecný školský řád, vznikl dne 6. prosince roku 1744 pro německé či triviální školy v dědičných královstvích zemích.¹¹³ Ustanovil všeobecná pravidla pro děti od šesti do dvanácti let o školní docházce, která nebyla v té době dodržována, více na venkově nežli ve městech. Po vydání josefínského nařízení v roce 1781, se školní docházka stala pro veřejnost více prosazovaná.¹¹⁴

6. 3 Střední školy

Na Střední školy byla soustředěna pozornost, jelikož s těchto škol vznikala možnost pokračovat a vzdělávat se dál, na vysokých školách. Střední školství se soustředilo na vzdělávání k odbornosti, pro rozvoj průmyslu a obchodu. Příjímací zkoušky na gymnázia byly zpřísněny a rovněž se kladl velký důraz na jazykovou vybavenost, a to zejména němčiny. V roce 1746 se zřídila akademie pro budoucí administrativní pracovníky – úředníky tzv. Collegium mobilum Theresianum. Didaktiky tohoto studia tvořily předměty, které vycházely z vědního oboru práva a rovněž studia gymnazijního. Vyhláška z 30. dubna roku 1755 se Theresianum přeorganizovalo na šlechtickou rytířskou akademii.¹¹⁵

V zakládání různých typů škol souviselo s rozvojem hospodářství. Za tímto účelem byly zakládány různé typy škol například Reální škola - v dnešní době bychom tento název mohli spojit se Střední odbornou školou. V těchto nově zřízených školách se vyučovalo aritmetice, fyzice průmyslovému měření a kreslení či obchodní korespondenci. V totožném roce bylo ve Vídeňském Novém Městě poskytnuto vzdělání na vojenské akademii, a v roce 1754 na orientální akademii s ohledem na studium živých orientálních jazyků. Toto vzdělávání mělo přispět

---

¹¹¹ Tamtéž, s. 118 - 120.

¹¹² HERRE, F. *Marie Terezie*. Praha: Brána, 1996, s. 230 – 234.

¹¹³ JANOUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 96 – 90.

¹¹⁴ JANOUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá fronta, 1987, s. 115 – 116.

¹¹⁵ JANOUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 99.

k rozvoji obchodu mezi balkánským poloostrovem a monarchií. Ve Vídni se umožněno studovat na nové kreslířské akademii, praktická lékárnická škola či mědirytecká akademie.

V nabídce odborných škol se studenti přihlašovali i k novému oboru na předlácké škole, kterou mohli navštěvovat žáci chudého obyvatelstva, sirotci či děti řemeslníků od věku sedmi let do patnácti let. První z těchto škol byla zřízena v červnu v letech 1756 ve Zvíkovci v Čechách, Téhož roku 7. listopadu Marie Terezie vydala patent, který ustanovil výuku žáků spřádání ve všech městech, a to hlavně v zimním období.¹¹⁶

6. 4 Vysoké školy

Marie Terezie svou pozornost věnovala vysokým školám. Řízení reformy s ohledem na vysoké školy svěřila svému lékaři – porodníkovi, který byl proslulý ve své lékařské odbornosti, Gerhardu van Swietenovi. Do Vídně přišel ze svého rodného Nizozemí v roce 1745. Na žádost Marie Terezie vypracoval návrh, který by odpovídal potřebným změnám nedostatečného vzdělávacího systému na těchto školách, a tyto změny uvést do praxe na pražských univerzitách. Didaktická příprava se započala ve vydávání textových učebnic. Swieten shledal nedostatky v chybějících katedrách medicíny. Pro studium, to byla např., katedra chemie či fyziky.

Vzhledem k promócím studentů a jejich většího počtu, nebylo možno promoci vykonat v zemích českých, z důvodu malého prostoru, jelikož vysoké školy nevlastnily potřebné prostory, které by pojmuly tolika studentů k možnému vykonávání promoce. Z tohoto důvodu studenti promoci vykonali v zahraničí. Reformou však byla učiněna náprava.¹¹⁷

Marie Terezie potvrdila v nové reformě pravidlo, že žádný vysokoškolský student nemohl dokončit svá studia v zahraničí. Dále se v této reformě objevila dohoda o provedení každoročních pravomocí, na základě úspěšného dokončení studia. Byli zde znevýhodněni nekatolíci, kteří neobdrželi po ukončení studia dok-

---

¹¹⁶ Tamtéž, s. 154 – 156.

¹¹⁷ JANOUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá fronta, 19887, 114 – 115.

torát, ale pouze tzv. licencit, který opravňoval k výkonu lékařské praxe.¹¹⁸ Studium medicíny se dostalo na úroveň spokojenosti vzhledem k přednáškám, které byly prováděny na lékařské fakultě. Novým zkušebním řádem či praxí prováděnou v nemocnicích se studenti medicíny zdokonalovali ve svém oboru. Teorie se skloubila s praxí.¹¹⁹

6. 4. 1 Změny na fakultách

Změny na fakultě právnické, teologické či filozofické se tehdy projevil v krácení studia. Filozofické studium bylo sníženo, ze 3 let na 2 roky. Směřovat mělo více k etice a matematice, naopak omezit metafyziku.¹²⁰

Na fakultě filozofie se studium chápáno jako pouhá příprava pro možné pokračování na ostatních fakultách. Studenti těchto fakult měli poskytnout budoucím lékařům, bohoslovcům či právníkům vyšší všeobecné vzdělání.¹²¹

Reforma rovněž sdílela obsah či rozsah výuky, rozvrh hodin jednotlivých předmětů, a to z důvodu dodržování pravidel výuky.

Stát rovněž zasáhl do majetkových či finančních záležitostí univerzit. V roce 1753 byl převeden rozpočet škol vysokých do státní správy. Stát tak měl nově na starost platby všech univerzitních profesorů. Zabýval se také renovací a výstavbou univerzitních škol.

6. 5 Církevní reforma ve školství

Samotné církve se reformy Marie Terezie dotýkaly stejnou měrou jako reformy, které prováděla na jiných školách neřízené samotnou církví. Církev katolická spravovala a řídila školství v Čechách od bitvy na Bílé hoře. Tato doba přinesla změnu ve všem a to od 25. června 1752, kdy byl zřízen úřad studijních ředi-

---

¹¹⁸ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosius servis, 1991, s. 97.

¹¹⁹ JANOUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. Praha: Mladá Fronta, 1987, s. 115-116.

¹²⁰ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amosium servis, 1991, s. 96 – 98.

¹²¹ JANUSOVÁ, J., KÁŇA, K. *Její veličenstvo Marie Terezie*: Praha: Mladá fronta, 1987, s. 115.

telů. Začala působit ústřední dvorská studijní komise ve Vídni, s podřízenými komisemi zemskými ve stejné úrovni s profesory pražské teologické fakulty.¹²² Na počátku 80. let 18. století nahradil slavnostní slib univerzitních studentů tzv. tridentské vyznání víry,¹²³ tudíž měli možnost studovat rovněž i nekatolíci. V letech 1763 až 1774 na pražské univerzitě vyučovali i pedagogové filozofie, kteří nevyznávali katolickou víru.¹²⁴

7. Zvláštní a neobvyklé patenty

Již popisované patenty jsou všeobecně známými patenty, ale já bych se v této práci, chtěla rovněž zaměřit na patenty, které nebyly, tak často reflektované, v odborné literatuře. Pokusím se objasnit patent jako je například o hubení vrabců či patent měn, který byl zásadní v tehdejší společnosti.

7. 1 Patent o hubení vrabců

Některé reformy se v dnešní době považují za úsměvné, pokud bychom hovořili či dočetli se např. o patentu hubení vrabců v českém království. Tento patent, byl vydán s ohledem na větší produktivitu úrody obilí. Poddaní tedy byli povinováni odvádět pověřeným úředníkům vrabčí hlavy pod hrozbou sankce.¹²⁵ V českých zemích se v 18. století, stala velká hejna malých ptáčků postrachem pro zemědělce.

---

¹²²Bartlová, Milena. ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí koruny české*. Vydavatelství: Paseka, 2007, s. 77

¹²³ Tamtéž, s. 78

¹²⁴ Tamtéž, s. 78 - 79

¹²⁵ ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva a v českých zemích*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 166

7. 2 Ohňový patent

V níže uvedeného textu vycházím od autorů Adamové a Lojka, jenž v publikaci s názvem „Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. Narozeninám,“ se autoři rozepisují v jedné z úvodních kapitol v této odborné publikaci s názvem „Ohňový patent (protipožární opatření Marie Terezie a Josefa II.“ Zmiňují příslušné skutečnosti věnující se ohňovému patentu. Musím podotknout, že jsem byla mile překvapena, jak tehdejší panovníci uměli reagovat na sociální následky obyvatel, směřující k problematice protipožárního opatření. Tyto historické skutečnosti jsem sdílela od strany 9 až 14. Napomohli mi při hledání informací rovněž i jiné odborné zdroje, jelikož ohňový patent sebou nese vážící se dějinné informace.

Za Marie Terezie a Josefa II., byly vydány patenty spojené s ochranou před ohněm. Obsahovaly příkaz týkající se staveb, který nařizoval, stavět zděné budovy nebo stavět dřevěné komíny. Tyto příkazy se váží na ohňový patent, se kterým byl spojován rovněž příkaz dodržovat určitou vzdálenost mezi domy, kovárnami, stodolami a situovat stodoly v bezpečné vzdálenosti od příbytků. Díky tomuto patentu vydanému 21. srpna roku 1751 Marie Terezie, se začalo stavět s větší ohleduplností na požární bezpečnost.

Tzv. josefínské požární řády vydané dne 7. září 1782,¹²⁶ měly rozdílnou platnost v městech či v městysech koruny České či obcích. Adamová a Lojek nás seznamují s nejstarším protipožárním řádem zvaného Berky z Dubé, z roku 1510. Požární řády, byl často ze strany obyvatel obcházen, což svědčilo o tom, že nebyla respektována pravidla tohoto řádu a vznikaly požáry, které měly negativní důsledky pro majitele domů a vesnických staveb. Z tohoto důvodu roku 1816, 15. února byl vyhlášen dvorský dekret, který obnovoval zákaz stavět domy ze dřeva. Pro případ požáru byly na stavbách umístěny pod střechou dlouhá bidla, trhací háky, žebřík či plátěná vědra.¹²⁷ Dále protipožární řád stanovil normu týkající se budov, které sloužily k uskladnění obilí, aby byly situovány dál od vesnic, s ohledem na případný požár. Ohňový patent tudíž řešil první základy stavebního protipožárního opatření. Marie Terezie a Josef II. se důkladně věnovaly protipožárním normám. Ohňový patent také řešil obyvatele, kteří pracovali s ohněm,

---

¹²⁶ BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVÁ, K., LOJEK, A. *Ohňový patent*.

1. vydání Olomouc: Bubelová, Kamila, 2010, s. 9 – 14

¹²⁷ <http://www.knjiznice.ffzg.hr/etnologija>

„zvláště pak řemeslníků, určitých profesí (např. šlo o kováře nebo mydláře).¹²⁸ Autoři Adamová a Lojek se v odborné publikaci vyjadřují o progresu patentu vydaném Marií Terezií z 3. února 1755 a patentu Josefa II. z 25. července 1785¹²⁹. Uvádějí své pozoruhodné zjištění, „na tereziánském patentu jsou protipožární instrukce, které rozvádějí ustanovení samotného patentu. V úvodu Instrukcí se zmiňuje pojem všeobecné dobré, o něž musí každý domácí pán a hospodář pečovat. Pod všeobecným dobrým je tu míněn prospěch celé „obce“. „Pročez tedy ten /z čihožby domu oheň vyšel / a on téhož počátek / nebo původu prokázati nemohl / tím samým do pokuty sto kop míšenských nevyhnutelně napadnutí má“. ¹³⁰ Pokud však ohlásil včas vznik požáru, pokutu platit nemusel“. ¹³¹

V Patentu se nezapomínalo ani na reskript týkající se skladování suchého dřeva či nakládání se žhavým popelem či zacházení s hořící loučí. Nezapomínalo se ani na psy a kočky, majitelé je měli odhánět od ohně. Hospodáři měli za povinnost mít studny, ze kterých by bylo možné čerpat vodu zrovna tak jako mít zásobu vody vhodnou k hašení požáru, s tímto reskriptem šlo i nařízení o společné dohodě ze strany sousedů o hašení možného požáru.

Informovanost o požáru byla povinností ponocných nebo také bubeníků.¹³² Obce a města musely mít kapli se zvonící, pokud se zvony rozeznely, byl hlášen vznik požáru. Takto již bylo ustanoveno roku 1751 v tereziánském patentu.¹³³ Nedodržování patentových instrukcí, bylo pod normou pokutové sankce, i když tato sankce nebyla ustanovena u všech instrukcí, měli tuto povinnost příslušní úředníci, „v první řadě městské hejtmány“. ¹³⁴ Hejtmani měli za povinnost dohlížet majitele domů a hospodářů, zdali plní tyto protipožární povinnosti. Jejich starostí bylo rovněž starat se o majetek z vyhořelých domů, jelikož by se mohlo stát, že by mohl být rozkraden, z tohoto důvodu byly tyto věci pod dohledem, „dvanácti kupců“ a místem jejich uložení byly vzdálené hřbitovy“. ¹³⁵ Opatření, jenž se považuje za zajímavé je instrukce úřadu pod názvem „šesto – mužský“. Tento úřad se v odborné publikaci nazývá šesti panský. Jeho povinností byla starost o

---

¹²⁸ BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVI, K., LOJEK, A., *Ohňový patent*. 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010, s. 10

¹²⁹ Tamtéž, s. 10

¹³⁰ Srv. ZEZULA, E. Řády požárové. *Selský archiv*, ročník IV, 3/1905, s. 130. BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVI, K., LOJEK, A., *Ohňový patent*. 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010, s. 10

¹³¹ Tamtéž, s. 10

¹³² Tamtéž, s. 10

¹³³ Tamtéž, s. 11

¹³⁴ Tamtéž, s. 11

¹³⁵ Tamtéž, s. 11

obecní majetek a kompetence tohoto úřadu dosahovaly rovněž k povinnosti nahlí-
žet na majitele domů, zdali dodržují vybavenost proti ohni.

Autoři ohňového patentu Adamová a Lojek se zmiňují že, nelze ani opome-
nout článek 19. podle „*nejž bylo nezbytné sázet u domů stromy*“.¹³⁶ Tyto zadržo-
valy vlhkost a s tohoto důvodu byly brány jako protipožární ochrana.

Zvláštní Instrukce v patentu se týkaly Prahy. Byl vytvořen soupis míst, kte-
rá určovala, kde se má zvonit v případě vzniku požáru. Byla rozdělena na Staré
Město pražské i zbylé části Prahy byly rozděleny na čtvrti, kde byly umístěny
kostely či místa vhodná ke zvonění.¹³⁷ Autoři Adamová a Lojek v ohňovém pa-
tentu popisují místa, která byla vybrána k možnému požárnímu zvonění, a to ve
Svatomikulášské čtvrti na Starém Městě pražském, toto místo bylo určeno
v kostele sv. Valentina, sv. Haštala a sv. Havla. Dále to bylo místo určené na ná-
městí u Braunova domu, u kostela svatohavelského a rovněž u kostela sv. Valen-
tina. Byl stanoven počet zatroubení, který měl zaznívat z věží zmíněných kostelů
či náměstí. Z kostela sv. Havla bylo nařízeno zatroubit dvakrát.¹³⁸

V § 21 určoval odpovědnost žen s ohledem na protipožární restrikce. Hos-
podáři určovali ženám, dcerám a také děvečkám, jaká mají dodržovat opatření při
vaření a používání tuků, např. másla, do kterého nesměly lít vodu v případě požá-
ru. Dle § 49 měly ženy v případě požáru zůstat doma, a to z důvodu postarat se o
dobytek. Adamová a Lojek také uvádějí že, „*ženy a děvečky byly dále zavázány
polévat vodou střechy a vynášet z domu zařízení na bezpečné hlídané místo.*“¹³⁹

Josefínský řád v § 58 nařizoval sankci osobám, které by si přivlastnili nebo-
li by prodali, hasící přístroj.¹⁴⁰ „Protipožární řády Marie Terezie a Josefa II. se
dočkaly po roce 1848 dalších požárních norem. Rok 1873 přinesl zákon č. 15,
platný pro markrabství Moravské, který dával na vědomí Řád policie požárové a
řád hasící. V Čechách platil zákon z 25. května 1876 č. 45 z. z. Požární policie
spadala pod působnost obce a její povinnosti hodnotil a obecní starosta.

Josefínské ohňové patenty náleží starší právní úpravě, která byla inspirací
v inovacích požárního řádu. Odborná literatura poukazuje rovněž na soulad

---

¹³⁶ BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVI, K., LOJEK, A.,
Ohňový patent. 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010, s. 11

¹³⁷ ¹³⁷ BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVI, K., LOJEK, A.,
Ohňový patent. Srv. Vyhlášku Českého zemského gubernia z 24. 4. 1813, které upravovala zvoně-
ní v Praze na poplach, pokud vypukl ve městě požár 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010,
s. 11.

¹³⁸ Tamtéž, s. 11

¹³⁹ Tamtéž, s. 12

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 12

s úpravou rakouského občanského zákoníku z roku 1811 s ohledem na ochranu soukromého majetku.¹⁴¹ Zákon z roku 1876, určuje sankce, které se váží na ohňová nebezpečná ustanovení s možností ustanovených trestů obecný zákon trestní, a to pro ty, kteří nedodrželi řád stavební s ohledem na nedodržování požárních řádů.¹⁴²

7. 2. 1 Řád patentu ohně Josefa II.

Josef II. vydal roku 1787 24. ledna nový patent, „Řád k hašení ohně,“ který upravoval požadavky prvního patentu, a to ve zvláštní úpravě pro města i obce, jak je již s hora uvedeno. V obcích měly být tyto úpravy odlišné, nařízeno bylo, že nové stavby musí být vzdáleny od sebe sáh¹⁴³ daleko. Sazení listnatého stromoví, obzvlášť ořech či lípa, souviselo s obsahem protipožárního patentu Josefa II. Pazderny a kovárný musely být stavěny za obcí, stavby dřevěných komínů bylo zakázáno. Na dřevěné stavby Josef II. vydal reskript, stavební materiál musel tvořit kámen nebo tzv. vepřovice. V každé obci nařídil vytvořit koňské brody. Obec měla mít ruční hasící stříkačku. Zakazovalo se rovněž např. sušení lnu na kamelech. Rychtář obce či kominík měli za povinnost třikrát do roka prohlédnout komíny, ohniště či kamna ve všech domech.¹⁴⁴

7. 2. 2 Pazderny

Za časů Marie Terezie bývaly stavby, jak je již uvedeno dřevěné, kryté doškem nebo šindelem převážně bez komínů, kde volně unikal kouř stropním otvorem. Patent vydaný 21. srpna roku 1751 stanovil, že pazderny či chlebové pece, mají být přistavěny na straně chalupy. „*Pazderna je venkovská budova, kde se sušily a zpracovávaly textilní rostliny, např. len či konopí.*“¹⁴⁵ Do jednoho roku

---

¹⁴¹ BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. ADAMOVIČ, K., LOJEK, A., *Ohňový patent*. 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010, s. 12

¹⁴² Tamtéž, s. 12

¹⁴³ <https://www.cswiki.cz> „Sáh, je historická antropometrická [délková míra](#) odvozená od rozpětí rozpažených rukou dospělého člověka.“

¹⁴⁴ <https://www.cswiki.cz/>

¹⁴⁵ <https://archiv.radio.cz/cz/static/marie-terezie/reformy>

po vydání tohoto patentu měla mít každá stavba zděný komín. Patent stanovil zákaz střelení rachejtlí o svatbách, svatojánský oheň či používání posvěti (loj ke svícení) mimo světnice. Vrchnost dle patentu musela dbát na to, aby se budovalo více studní či dolin na dešťovou vodu. Obyvatelé měli sázet před svými domy či staveními vrby nebo lípy či ořech, který zadržoval vodu. Patent nařizoval službu, nočních vartýřů. Jejich povinností se stalo v případě požáru zvonit na poplach. Toto nařízení se stalo prvopočátečním impulzem pro plošné umístování zvonů na vesnicích.¹⁴⁶

7. 2. 3 Zvoničky, boží muka nynější kapličky

Díky ohňovému patentu začaly vznikat na vesnicích dřevěné zvoničky tzv. vidláky. Rozsáhlé budování zvoniček nastalo po roce 1751 na základě ohňového patentu, který ukládal povinnost mít v každé obci zvon a malý rybníček. Mnoho obcí či malých osad nevlastnily dostatek finančních prostředků, aby si mohly vybudovat zvoničku, z tohoto důvodu zvon zavěšovali na větší kmen, který byl v koruně rozdvojen. Zvony volně zavěšené v korunách stromu postupně nahrazovaly dřevěné rozsochy. Bohatší lokality si dovolily nahradit zvoničku zděnou stavbou, takto vznikaly první kapličky, tyto kapličky se využívaly rovněž i k modlitbě. Kaplička vlastnila malý oltář, musela být vysvěcená s udělením mešní licence. Po tomto procesu se v kapličce mohly konat bohoslužby, například za zemřelé.¹⁴⁷

Zvoničky zaznívaly tehdy, když se dával na vědomí, požár, klekání, poledne či tzv. umíráček. Mezi neobvyklé patenty, které jsou spjaty se zvoněním, lze zařadit rovněž reformní nařízení pro pozůstalé. Nařizovalo, jak a jakým způsobem mají pozůstalí truchlit za své blízké zemřelé. I v tehdejší době toto nařízení působilo na obyvatele neobvykle.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ <https://archiv.radio.cz/cz/static/marie-terezie/reformy>

¹⁴⁷ <https://archiv.radio.cz/cz/static/marie-terezie/reformy>

¹⁴⁸ MALÝ, K. et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1999, s. 147

7.3 Včelařský patent Marie Terezie

Historie včelařského práva sahá až do období řeckého či římského včelařství. Na našem území bychom mohli zaznamenat dobu brtnictví, což byla nejstarší forma včelařství, jelikož včely nepatřily do vlastnictví.¹⁴⁹ Historie zaznamenává také „*právo maďarské nejen zasedalo k soudu nad provinilci, ale i rovnalo všelijaké rozepře, vyšetřovalo stížnosti a vyřizovalo veškeré právní záležitosti. Kromž toho dávalo maďarům poučení, jak se chovati, jak včelíny spravovati a zařizovati mají. Vykonávalo tedy nejenom úřad soudcovský, ale i učitelský*“.¹⁵⁰ Marie Terezie myslela na včelařství, v obecném občanském zákoníku z roku 1811.

Počátek 16. století sebou neslo velké škody s ohledem na včelařství, což zavinila třicetiletá válka. Po této válce se včelařství opět začalo rozvíjet, což vedlo v 17. století k instrukcím, dle nichž měli včelaři rozšiřovat včelstva. Největší podíl v tomto rozvoji propagovala Marie Terezie v letech 1775 a 1776, kdy vydala včelařské patenty pro Dolní Rakousy a Moravu a pro Království české. Právo České upravovalo včelařské normy, které nahradily normy Maďarské. Tyto patenty byly základem včelařského práva až do 20. století. Z předchozího ustanovení patenty převzaly normu na ochranu včelstev, před krádežemi nebo záměrnému poškozování včelstev. Nový včelařský patent podporoval chov včel a svobodu chovu včel, dávali na vědomí chovatelům podporu velkochovu či ochranu včelstva při kočování za pastvou. Tato ochrana se týkala trestu, a to nejvyššího což byl trest na hrdle.

7.4 Zvláštní ustanovení v tereziánském trestním zákoníku

V následující dílčí podkapitole „neobvyklých patentů,“ se zaměřím na zvláštní ustanovení tereziánského zvláštního zákoníku, které zahrnoval rovněž i hrdelní trest. Tereziánský zákoník (dále jen TZ) vydaný 1768 Marií Terezií jakožto hrdelní řád pod názvem „*Constitutio criminalis Theresiane, také Římské Císařské v Uhřích či v Čechách královské apoštolské Milosti Marie Terezie hrdelní právní řád*“.¹⁵¹ Byl též nazýván „Constitutio criminalis Theresiana“ neboli „Řím-

¹⁴⁹ KADLÁČEK, M. *Český včelař*. 2. vyd. 1917, s. 26

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 26

¹⁵¹ MALÝ, K. SKŘEJPALOVÁ, P. *České právo v minulosti*. 1. vyd. Praha: Orac, 1995, s. 269

ské Císařské, v Uhřích či Čechách královské apoštolské Milosti Marie Terezie hrdelní právní řád,“ nabyt platnosti koncem roku 1768, a to v královstvích českých, dále v Dolních, Vnitřních, Horních a Předních rakouských dědičných zemích. Obsahoval jak hmotné, tak procesní právo.

Při rozboru TZ uvádím ve své práci nejdůležitější článek tj. 87, který se dotýká zmaření dítěte neboli vraždy dětí „o zmaření dětí a o jenž na vnově zrozených dětech se spáchal.“¹⁵² TZ vlastnil předpis, který uváděl stres smrti za infanticidián či potrat ovšem byla zde uvedena rozdílnost ve skutkové podstatě. „Pokud by matka zavinila smrt dítěte opomenutím základních úkonů po porodu, pak jí hrozilo jen prostě stětí, které čekalo i na pomocníky při infanticidii. I kdyby žena tvrdila, že nevěděla, jak zacházet s novorozencem nebo že v době porodu zemřelo, i tehdy...vzvolně podle povahy věci ostřej aneb levněj trestána býti má.“¹⁵³ Co se týče potratů, tak „tento zloskutek v násadce vraždě se rovná, následovně v něm hrdelně se pokračovati má, když totiž předně: ženská osoba sama svůj vlastní plod, nechť jest na jakýkoli způsob; aneb za druhé. Jiná osoba těhotné ženské skrze nucení, pokrm, nápoj, žilypouštění, lékařství apod. živý plod zoumyslně vyháni; ane za třetí. Když mužská aneb ženská osoba bez aneb s její vůlí aneb sama sebe rozmyslně a schválně neplodno učiní; neméně za čtvrté. Když někdo vědomě lékařství k tomu prodává aneb sic zlolesným způsobem radou a skutkem k takovému jednomu aneb druhému oučelu přispěje.“¹⁵⁴

Vydáním Všeobecného zákoníku o zločinech či trestech uskutečnil rovněž Josef II., Allgemeines Gesetzüber Verbrechenundderselben Bestrafung. V trestním zákoníku z roku 1787 byl zrušen trest smrti v řádném řízení. Byl ustanoven v případech, kdy se jednalo o výjimku, tj. při stanném právu. Účelnost tohoto Všeobecného zákoníku bylo řestný čin, který pachatelka spáchala, bylo spíše vedeno k možné nápravě. Dá se říci, že tresty byly snižovány na vězení. Toto bylo učiněno především v trestu za vypuzení plodu z matky, kdy se jednalo o „vypuzení plodu stejně jako zpronevěra trestáno vězení jen to výše pěti let.“¹⁵⁵

---

¹⁵² FRANCEK. J. *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. 1. vyd. Praha: Rybka, 2000, s. 118

¹⁵³ Tamtéž. s. 118

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 118

¹⁵⁵ SCHOTT. H. *Kronika medicíny*. Praha: Fortuna Print, 1994, s. 309

7. 5 Pytlácký patent z roku 1754

Za velký problém bylo v osvěcenských dějinách považováno rozvíjející se pytláctví. Tato činnost má historii již v dobách přisvojení si právo lovu panovníky. Pytláctví se ale nepodařilo potlačit. Roku 1754 byl přijat tzv. patent o pytláctví, dle kterého byli usvědčení pytláci posláni na nucené práce podobu tří let, a rovněž si vysloužili vypálení značky „W“ což znamená z německého překladu wilddiep čili pytlák. Pokud se takto prohřešili tři krát a byli usvědčeni, hrozilo pytlákům posláni na galeje až na dobu 12 let, přespolní pytlákům hrozil trest i na hrdle. Tato nařízení zdědila Marie Terezie po svém otci Karlu VI., a vyplynula z velkého nárůstu pytláctví. Historické odborné zdroje nám zanechaly nařízení z roku 1723 kolínského kurfiřta, ve kterém je psáno že „*následkem mírných trestů rozmohlo se pytláctví, nařizují tedy lovčím, aby každého přistiženého pytláka nechal běhati mezi 100, 200, 300 sedláků.*“¹⁵⁶ Význam tohoto trestu spočíval v běhání mezi dvěma řadami mužů, kteří pytláka šlehali, ten měl nasazen kovaný sud, na kterém byly malby zvířat. Pytlák takto potupen, musel chodit na předem určená veřejná místa.¹⁵⁷

7. 5. 1. Lovecký řád Josefa II.

Josef II. nebyl příznivcem lovu ani myslivosti. Na tuto problematiku nahlížel pragmaticky. Omezování myslivosti ve prospěch hospodaření v zemědělství, se vyslovil Josefa II. v roce 1786 v 2. polovině 18. století přijetím loveckého řádu, který rušil předchozí myslivecká nařízení, ve kterém bylo určeno „*spravedlivé užívání jejich práva uchovat a na straně druhé však pomůže obecnému obdělávání půdy zajistit plody píce oproti nepřiměřené lovecké vášni.*“¹⁵⁸ Tímto řádem, se veškerá předchozí nařízení zrušila.

---

¹⁵⁶ CHADT – ŠEVĚTÍNSKÝ. J. *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Louny: Antonín Štrobach, 1909, s. 143

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 143

¹⁵⁸ FRANCEK. J. *Lovecká vášně v proměnách staletí*. Praha: Havran, 2008, s. 115

7. 5. 2 Pytláctví zvěře

V 18. století Josef II. upřel svou pozornost na pytláctví. Proto i lovecký řád, který určoval nařízení, že ten kdo uloví zvěř, dopouští se protiprávního jednání. Osoba, která pytláka zatají či ukryje, neboli vědomě koupí upytlačenou zvěřinu, měla být postavena před soudní jednání. Opakem bylo, že ten kdo pytláka odhalil, měl nárok na vyplacení od držitele revíru 12 zlotých. Člověk, který pytláka přichytil a přivedl, náleželo mu vyplacení 25 zlotých. Problematikou se stal § 25 loveckého řádu, tento určoval výslovné povolení proti pytlákovi použít střelné zbraně, což se stalo zneužitím, které vyústilo, že byli usmrceni nevinní lidé. Krádež zvěře, která byla upytlačena a proběhla v nočních hodinách, bylo považováno v loveckém řádu za hrdelní trest. Toto nařízení bylo dne 22. dubna 1800 u apelačního soudu přehodnoceno na kriminální zločin.¹⁵⁹

7. 6 Patent o právu azylu

V níže této kapitoly vycházím z disertační práce Antonína Lojka. Předkládající dějinné souvislosti se odvíjejí od církevního azylového práva, jenž bylo udělováno v českých zemích do 18. století, dle autora disertační práce bylo omezeno v tereziánském nařízení, a to v květnu 1752.¹⁶⁰ „*Posvátné prostory byly jakožto místa azylu vyhledávány nejčastěji. Uprchlík se mohl právem domnívat, že jeho pronásledovatelé nebudou mít odvahu znesvětit posvátné a použít vůči němu sílu.*“¹⁶¹ Intercese neboli přimluva církve směřovala k možnému zmírnění či odpuštění trestu. Samotná církev tuto přimluvu a pomoc žádosti o azyl potřebným začala postupem času vnímat jako svou povinnost či závaznost. Azylový patent a jeho právo azylu z roku 1775 se dotýká omezení prostoru, ve kterém se dle Lojka přisluhovalo svátostmi neboli kde „*byla uschována svátost oltářní.*“¹⁶² Kdo byl vyloučen z práva církevního azylu? Byli to dle uvedených odborných zdrojů Lojka lidé, kteří pomlouvali Svatého otce, kteří se dopustili svatokrádeže, vrahové, pouliční lupiči, dále se vyjadřuje, o lidech, kteří chtěli spáchat sebevraždu či jí

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 218

¹⁶⁰ LOJEK, A. České azylové právo od 16 – 18 století. Disertační práce. Praha, 2011, s. 72

¹⁶¹ Tamtéž, s. 10

¹⁶² Tamtéž, s. 72

napomáhali nebo vraždu hodlali zprostředkovat jinou osobou. Vyloučení z církevního azylu se vztahovalo na velezrádce, ti kteří padělali peníze, pečete, razítka potřebné k dokumentaci na veřejné listiny. Jedinci, kteří se dopustili urážky světského majestátu. Toto právo se vztahovalo rovněž na lidi, kteří spáchali trestní čin zháření či krádeže při požáru, ti kteří měli v úmyslu otrávit vodní zdroj, dále defraudanti veřejných financí, ženy, které se dopustily vraždy na svých dětech, či ženy, které si sami způsobily potrat, neboli napomáhaly tomuto skutku. Dále se v této disertační práci Antonína Lojka uvádí, že právo církevního azylu bylo neumožněno osobám, které se dopustily únosu žen, které se považovaly za panny, těm kteří napomáhali při útěku z vězení, bankrotářům, neplatičům mýtného či cla a v poslední řadě je zmínka o vojenských dezertérech neboli zběhů.¹⁶³ Toto azylové církevní právo pozbylo platnosti za vlády Josefa II.¹⁶⁴

V raném novověku nastaly problémy v diferencovaných právních obyčejích, privilegiích či právních norem. Jednotlivé státy nehodlaly připustit církevní azyl osobám, které se dopustily trestního činu. Ohledně církevního azylu se Antonín Lojek také rozepisuje ve své disertační práci o Bamberském soudním řádu z roku 1507, kde je ustanoveno, že na místech, která jsou posvěcená neboli svobodná, nesmí být azylanti postiženi trestem smrti či hrdelním trestem.¹⁶⁵

Církevní azyl v tomto Bamberském soudním řádu téhož roku 1507, dle disertační práce Lojka, vylučuje z trestu z poskytnutí o azyl lupiče.¹⁶⁶ Dále se Antonín Lojek zmiňuje o roku 1532, o vydání Karlem V., tzv. Carolina, který ukládal podmínku omezení práva stíhání či zatýkání pouze zemskou vrchností.¹⁶⁷ „Avšak prostřednictvím tzv. Salvatorské klausule nadále přiznával platnost tradičních obyčejů a privilegií.“¹⁶⁸

Roku 1752 10. května, byl vydán reskript Marií Terezií, který je již zmiňovaný, ovšem Antonín Lojek v tomto reskriptu dohledal a napsal, že církevní azyl panovnice ponechává, ale vylučuje z něj podvodníky, bankrotáře, pašeráky či dezertéry, dále uvádí, že tyto jmenovaní měli být posléze vydáni státní moci.¹⁶⁹ Také se Antonín Lojek rozepisuje, o tomto reskriptu, v němž dohledal dle dějinné a odborné publikace ustanovení o ordinářích, kteří mají poučit duchovenstvo o zá-

---

¹⁶³ Tamtéž, s. 72

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 73

¹⁶⁵ LOJEK, A. České azylové právo od 16 – 18 století. Disertační práce. Praha, 2011, s. 73

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 73

kazu poskytování církevního azylu již popsanych jedinců do kostelů či klášterů, pod pohružkou trestu od světských soudů.¹⁷⁰

*„Tuto indiferentnost je možné vysvětlit i konfliktem mezi katolickými a protestantskými stavy, neboť reformace přinesla značné oslabení církevního azylu. Na protestantských územích bylo právo církevního azylu odstraněno dalekosáhle, jelikož protestantské zemské církve nevznesly na církevní azyl žádné nároky.“*¹⁷¹

V disertační práci jmenovaného autora, se můžeme rovněž dočíst o Martinu Luterovi a jeho traktátu z roku 1517 o církevním azylovém právu, v němž Martin Luter obhajoval lupiče, lidi, kteří po nocích kradou na polích, kteří byli nazváni pustošiteli polí, ale i těch, kteří spáchali vraždu či trestní čin způsobený na majetku církve s tím, že nemohou opustit násilím prostory, jenž vlastní církev např. kostel. K tomuto sakrálnímu názoru se přikláněl i švýcarský reformátor Huldri-cha Zwingliho.¹⁷²

Inspirace a rady pro tuto dílčí kapitolu jsem shrnula základní fakta, z disertační práce již zmiňovaného autora Antonína Lojka. Celou řadu informací, které se týkaly psaní této kapitoly, nebylo možné popsat či věnovat se pouze dějinné problematice církevního azylového práva.

7. 7 Vypovězení Židů z českých zemí

Židé za vlády Marie Terezie byli vypovězeni z Čech, a to 18. prosince 1744 vydaným císařským reskriptem. Nový reskript, ze dne 2. ledna 1745 se týkal vypovězení Židů a to okamžitého, z území Moravy a Slezska. Uvedený důvod k tomuto rozhodnutí bylo podezření ze spolupráce s nepřátelskými Prusy. Nebylo zahájeno vyšetřování zemskou radou, což vedlo k nemožnému prokázání nevin. Ve snaze zmírnit tvrdá opatření vyslali Židé do Vídně své poselstvo. Podpora českým Židům mířila do Čech z celé Evropy, ozvaly se státy, jako je například Anglie, Dánsko. Apelováno bylo rovněž na tíživou sociální situaci Židů, což mělo finanční dopady v zahraničí.¹⁷³ Tento reskript se týkal i obchodních kontaktů, obyvatelstvo Prahy, které tímto důsledkem bylo nuceno odejít za lepšími životní-

---

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 73

¹⁷¹ Tamtéž, s. 73

¹⁷² Tamtéž, s. 73

¹⁷³ STEIN. A. *Dějiny Židů v Čechách*. Rokycany: nákl. Vlastní, 1901, s. 44

mi podmínkami, jelikož Židé představovali jistý finanční zisk pro některé pražské rodiny.

Roku 1787 se Židé mohli opět navrátit do Prahy, návrat byl ovšem podmíněn platbou zavedené tzv. toleranční daně. Židé pražské getto našli v rozvalinách. Tíživá situace Židů se týkala obnovy obydlí ale i obnovy obchodně ekonomických vztahů.¹⁷⁴

Marie Terezie byla vůči židovskému obyvatelstvu nekompromisní. Toleranční daň vypovídala od počátku 18. století o nucení plateb téměř všeho například potravin, ošacení, vlastnictví obchodů, příjmů pohřebního bratrstva tedy z pohřbů, příjmy z židovské lázně a jiných příjmů.¹⁷⁵ Zásadní změny učinil až její syn Josef II.

Tereziánský katastr je historický pramen z roku 1748, který nese informace týkající se počtu přítomných židovských rodin a jejich obživy. Lze tak objevit mezi židovskými obyvateli vinopalníky, reskript jim dovoľoval podnikat. Povolení bylo směřováno k možnému pronájmu palíren a jejich výrobních produktů.¹⁷⁶

7. 7. 1 Osvícenské reformy s ohledem na Židy

Za vlády Josefa II. zaznamenala historie největší zásah do židovského práva. Od doby Přemysla II. či Otakara II. v 13. století.

Josefínskými patenty se roztržila židovská samospráva a soudnictví. Bylo otevřeno židovské školství, židé se mohli poprvé přihlásit na univerzity. Zasažen byl i znatelně jejich náboženský život. Židé mohli provozovat veškerá řemesla, obchodovat a poprvé po několika staletí vlastnoručně obdělávat půdu. Byli odvedeni k vojsku, což jim dávalo privilegium i nošení zbraně, jelikož před Josefovským patentem toto jim bylo zakázáno. Prvotní povinností se stala registrace příjmení. Dalším reskriptem bylo nařízení používat pouze německá jména, vybírat si mohli ovšem pouze z úzkého seznamu příjmení.

„Zásadní zvrát do koexistence, pevně dané staletí (na jedné straně židovská pospolitost v ghettu a na straně druhé křesťanská společnost ghetto obklopující,

---

¹⁷⁴ SÁDEK .V. *Židovské dějiny a myšlenky od biblických dob do současnosti*. In: *Židé - dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 47

¹⁷⁵ PĚKNÝ. T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001, s, 280

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 280

ghettemopovrhující, ale i hhetto využívající), jednoznačně náboženských východisek. Názorová diferenciacie, ovlivňována ještě hesly francouzské revoluce o rovnosti, volnosti a bratrství, probíhala nejen v křesťanské, ale i židovské společnosti, která se počala štěpit do dvou proudů: na zastánce ortodoxního, konzervativního směru, a na zastánce postupně silícího směru liberálního, jenž se začal prosazovat na přelomu 18. a 19. století. Právě liberální směr, nezastupitelný článek židovského osvícenství, navazoval na duchovní trendy osvícenské Evropy a podílel se na společenských změnách, které probíhaly celém území. Josef II. byl jedním z prvních evropských panovníků, který učinil výrazný pokus o kulturní a hospodářské povznesení své mnohonárodnostní říše. Jeho reformy znamenaly také zásadní zásah do židovské společnosti. Ta byla nucena modifikovat svůj postoj ke světu a vstoupit přímo do něho přímo, bez tradičního omezení. “¹⁷⁷

Josef II. po smrti své matky Marie Terezie v roce 1780, zdědil titul českého krále. Tento panovník uznával racionalitu státu, jeho cílem se stala v duchu osvícenském tolerance náboženská, ekonomická či vzdělanostní. Sám se považoval za prvního úředníka ve státě.

Josef II. ve svém memorandu z roku 1781 dal na vědomí. „*Mým úmyslem naprosto není podpořit expanzi židovského národa v dědičných zemích ani jejich znovu usazení v krajích, kde nejsou trpěni, nýbrž jenom – v těch místech, kde už žijí, a do té míry, do jaké jsou trpěni – je učinit užitečnými státu*“¹⁷⁸

Převážná část revolučních restrikcí Josefa II. neměla dlouhého trvání, jelikož společnost nebyla připravena na možné radikální sociální změny. Podpora restrikcí Josefa II. neměla zastupitele či nástupce Josefovských myšlenek.

---

¹⁷⁷ KREJČOVÁ. H. *Židovská komunita v moderní společnosti. In Židé v novodobých dějinách.* Praha Karolinum, 1997, s. 17

¹⁷⁸ PRIBRAM. A. *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien (1526 – 1847).* Wien, 1918, s. 476

Závěr

Závěrem bych chtěla uvést, že jsem si plně vědoma, množství témat v oblasti, která má diplomová práce zdaleka nevyčerpala. Velký význam při formování právních norem Josefa II. směřovaly k humanizaci či sekularizaci práva. Významně se podílel na sociálních podmínkách mnoha životních osudů dějinného osvícenství. Josef II. podporoval osvícenskou filozofii.

Jednotlivé kapitoly zdůrazňují historická fakta v množství odborných publikací, které poukazují na patenty ekonomické, sociální vzdělávací, duchovní ale i v poslední řadě patenty neobvyklé.

Marie Terezie a její reformy byly zaměřené obdobně, jelikož záměrem panovnice bylo upevnit osvícenské reformy. Upevnila také své poslání na habsburském trůně. Za dobu svého vládnutí provedla celou řadu změn, což přivedlo stát a v něm žijící obyvatelstvo k lepším sociálním, politickým či vzdělávacím podmínkám.

Diplomová práce věnující se tématu patentům a reformám Marie Terezie a Josefa II., je napsána za pomoci odborné literatury či internetových zdrojů, které mi při psaní této práce byly k dispozici. Ve své práci jsem vycházela z přístupných pramenů týkající se osvícenského období. Fakta, ke kterým mě přivedla odborná literatura, jsem dospěla k ověření patentů, které jsou v této práci rozepsány a zdůrazněny.

Resumé

In conclusion, I would like to state that I am fully aware of the number of topics in the area, which my diploma thesis is far from exhausted. Great importance in the formation of legal norms of Joseph II. aimed at the humanization or secularization of law. He significantly contributed to the social conditions of many life destinies of the historical Enlightenment. Joseph II supported the Enlightenment philosophy.

The individual chapters emphasize historical facts in a number of professional publications, which point to economic, social, educational, spiritual patents, but also, last but not least, unusual patents.

Maria Theresa and her reforms were similarly focused, as the queen's intention was to consolidate the Enlightenment reforms. She also consolidated her mission on the Habsburg throne. During its reign, it made a number of changes, which led the state and the population living in it to better social, political or educational conditions.

The diploma thesis devoted to the topic of patents and reforms of Maria Theresa and Joseph II is written with the help of professional literature or internet resources that were available to me when writing this thesis. In my work, I relied on accessible sources concerning the Enlightenment period. The facts brought to me by the professional literature, I came to verify the patents, which are described and emphasized in this work.

Seznam literatury

ADAMOVIČ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. 1.vyd. Lexis Nexis CZ, 2005. ISBN 80-86920-07-0.

ADAMOVIČ, K., SOUKUP, L. *Prameny v dějinách práva v českých zemích*. 2. vyd. Plzeň, Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-271-4.

BĚLINA, P. *Česká města v 18 století a osvícenské reformy*. Praha, 1985.

BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území České republiky*. Praha: Linde, 2003.

BANKL, H. *Nemoci Habsburků: z chorobopisů velké panovnické dynastie*. Praha: Brána, 2000.

BATTJES, H. *European asylum law and international law*. Leiden. Martinus Nijhoff PUBLISHERS, 2006. ISBN 9004150870.

BARTLOVÁ, M. ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí koruny české*. Vydavatelství: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-873-7.

BUBELOVÁ, K. *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. 1. vydání Olomouc: Kamila Bubelová, 2010. ISBN 978-80-244-2491-0.

BLAGA, J. *Azylové právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012.

CERMAN, I. *Šlechtická kultura v 18. století: filozofové, mystici, politici*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Česká historie. ISBN 978-80-7222-122-4.

ČEPELKA, Č., JÍLEK, D., ŠTURMA, P. *Azyl a uprchlictví v mezinárodním právu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1493-8.

ČAPEK, F. *Dějiny země koruny české v datech*. Praha: Libri, 1999.

DICKYNGER, Ch. *Habsburkové bez iluzí: jací byli doopravdy?* Praha: Brána, 2002.

DLERAK, J. *Dějiny země Koruny české II. Hlava II. Habsburská monarchie ve víru válek. II. opravené a doplněné vydání*. Praha: Paseka, 1993. ISBN 80-85192-60-8.

ETZLSORFER, H. *Marie Terezie: soukromý život panovnice*. Praha: Ikar, 2010. ISBN 978802491384.

FUSSENEGGEROVÁ, G. *Vladařky: ženy, které tvořily dějiny*. Praha: Brána, 1999, s. ISBN 80-7243-043-2.

FRANCEK, J. *Lovecké dějiny v proměnách staletí*. Praha: Havran, 2008. ISBN 978-80-86515-88-5.

HÄTRER, K. *Vom Kirchenasyl zum politischen Asyl. Asylrecht und Asylpolitik im fñhnezeitlichen Alten Reich*, In: *Das Antike Asyl*, Köln, 2003.

HORA – HOŘEJŠÍ, P. *Toulky českou minulostí*. Český Těšín: 1996.

CHADT - ŠEVĚTÍNSKÝ, J. *Dějiny lovu a lovectví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Louny: Antonín Štrombach, 1909.

FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemí)*. Třebíč: Akcent, 2005. ISBN 80-7268-337-3.

GALANDAUER, J., HONZÍK, M. *Osud trůnu habsburského*. 2.vyd. Praha: Panorama, 1983. ISBN 11-094-83.

GERYK, J. *Osvícenské právníctví - základ novodobého práva*. Brno: Tribun EU, 2008.

HERRE, F. *Marie Terezie*. Praha: Brána, 1996, s. 277. ISBN 80-85946-41-6.

JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její veličenstvo Marie Terezie*. 1. vyd. Praha. Mladá fronta, 1987. ISBN: 23-010-87.

JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň: Amoseim servis, 1991. ISBN 80-85498-05-7.

JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

JŮZLOVÁ, J., DISETLER, R. *Velcí panovníci Evropy: 100 nejvýznamnějších císařů, králů a knížat evropských dějin*. Praha: Knižní klub, 2008. ISBN -80-242-2308-7.

JANÁK, J. HLEDÍKOVÁ, Z., DOBĚŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007. ISBN 978807 1069065.

KOČÍ, J. *České národní obrození*. Vyd. Svoboda. 1978. ISBN 25-012-78.

KULÍŘOVÁ, K., SANDER, R. *Patenty: katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze*. Praha: Archivní správa ministra vnitra, 1956.

KROFTA, K. *Dějiny československé*. 1. vyd. Praha: Sfinx, 1946, s. 914.

KADLEC, K. *O poddanství a robotě v zemích českých*. Srv. Brno, 1899. *Ottův slovník naučný*. Dvacátý první díl. Praha: J. Otta, 1904.

KREJČOVÁ, H. *Židovská komunita v moderní společnosti*. In *Židé v novodobých dějinách*. Praha Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-412-8.

LACINA, K., ČECHÁK, V. *Vývoj systémů veřejné správy*. Praha: Professional publishing, 2001. ISBN 80-86419-13-4.

LORMAM, J. a TINKOVÁ, D. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. 1.vyd. Praha: Casablanca, 2008, s. 414 ISBN 978-80-903756-6-6.

LOJEK. A. *Azylové právo od 16 – do 18 století*. Disertační práce, 2011.

LOJEK. A. *České azylové právo 16. Až 18. Století: kořeny pozdější úpravy nebo možná inspirace pro současnost?*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2011, Prameny a nové proudy právní vědy.

MAUR, E. *Československé dějiny 1648 – 1781*. Praha: Universita Karlova, 1983.

MALÝ, K., SKŘEJPALOVÁ, P. *České právo v minulosti*. 1. vyd. Praha: Orac, 1995. ISBN 80-85-903-01-6.

MALÝ, K. et. al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. vyd. Praha: Linde, 1999. ISBN 80-7201-167-7.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-433-1.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.

MAUER, E. *12. 5. 1743, Marie Terezie: korunovace na usmířenou*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-8651-522-9.

MILULEC, J. a BENEŠ, Z. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha. Historický ústav, 2013. ISBN 978-80-7286-206-1.

PRIBRAM. A. *Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien (1526 – 1847)* I. Wien, 1918.

PETRÁŇ, J., PETRÁŇOVÁ, L. ŠIMEK, E., VOGELTANZ, J. *Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Ministerstvo kultury ČR a Vydavatelství Karolinum, 1997. ISBN. 80-7184-086-6.

PĚKNÝ. T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

RIGER, B. *Zřízení krajské v Čechách. Ústrojí správy krajské v 1. 1740 – 1792. Část II*. Praha, 1892.

FRANCEK. J. *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory v raném novověku*. 1. vyd. Praha: Rybka, 2000. ISBN 80-86182-29-0.

RYNOVÁ, M., VOREL, P. *Čeští králové*. Praha. Pasejka, 2008. ISBN 978-80-7185-940-6.

SCHOTT. H. *Kronika medicíny*. Praha: Fortuna Print, 1994. ISBN 80-85876-16-8.

SUTOR, B. *Politická etika*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86-005-17-8.

SÁDEK. V. *Židovské dějiny a myšlenky od biblických dob do současnosti in Židé - dějiny a kultura*. Praha. Židovské muzeum v Praze, 2001.

SECKÝ. R. *Staropražské špitály 1928. Studia o vývoji špitálů, hospiců, chorobinců a jiných zdravotnických zařízení ve středověké Praze*. Vydáno, 1928 Památky, Brožura, s. 60.

SVITÁK, Z. *Z počátků moderní byrokracie: nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748 – 1782*. Brno: Matice moravská, 2011. ISBN: 978-80-86488-91-2.

STEIN. A. *Dějiny Židů v Čechách*. Rokycany: nákl. vlastní, 1901.

ŠTOURÁČOVÁ, J. *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*. In. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. C 50, 2003.

TAPIÉ, V. *Marie Terezie a Evropa*. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0616-6.

TAPIÉ, V. *Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1997. ISBN 80-204-0616-6.

TINKOVÁ, D. *Zákeřná Mefitis. Zdravotní policie, osvěta a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách*. 1.vyd. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0636-7.

URFUS, V. *Pragmatická sankce: 19. 4. 1713: rodný list podunajské monarchie*. Praha: Havran, 2002. ISBN 80-86515-11-7.

VOŠAHLÍKOVÁ, P. *Formování české občanské společnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. ISBN 80-04-26141-8.

VONDRA, R. *České země v letech 1705-1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-448-7.

VONDRA, R. *Osobnosti české historie*. Praha: Aleš Skřivan, 2009. ISBN 978-80-86493-24-4.

WEISSENSTEINER, F. *Velcí panovníci rodu habsburského*. 1. vyd. Praha: Ikar, 1996. ISBN 80-7202-050-1.

WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Jelínek, 1945.

Časopisy

MALÝ, K. *České právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 141 – 142.

Test převzat z Malý, K. *Dějiny právo v minulosti*. Praha: Orac, 1995, s. 135.

SECKÝ. R. *Staropražské špitály 1928. Studia o vývoji špitálů, hospiců, chorobinců a jiných zdravotnických zařízení ve středověké Praze*. Vydáno, 1928 Památky, Brožura, s. 60.

STEIN. A. *Dějiny Židů v Čechách*. Rokycany: nákl. Vlastní, 1901

Internetové zdroje

<https://udalosti.signaly.cz/1304/pragmaticka-sankce>

<http://mariaterez.sweb.cz/i033.html>

<http://www.knjiznice.ffzg.hr/etnologija>

<https://archiv.radio.cz/cz/static/marie-terezie/reformy>

<https://www.cswiki.cz>

Schönfeldské císařské královské pražské noviny, číslo 38, ze dne 22. 9.1787, s. 298. <http://kramerius.nkp.cz>.

Všeobecná deklarace lidských práv. In. Organizace spojených národů [online]. [2015–03–21]. Dostupné: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav>.